

ÖRÖKSÉG

2010. ÁPRILIS
XIV. ÉVFOLYAM
4. SZÁM

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL TÁJÉKOZTATÓ FOLYÓIRATA ■ WWW.KOH.HU

TARTALOM

JEGYZET

Képzelt beszélgetés /Fejérdy Tamás2

NAPIRENDELEN

A Műemléki Világnap kitüntetettjei 3

2010- ben ICOMOS-Díjat kapott5

2010. évi Műemlékvédelmi Citrom-díjat kapott5

FÓRUM

Zsigmond király „európa parlament”-je
a budavári Duna-parton /Bugár-Mészáros Károly ...6

A gyulafehérvári székesegyház gótikus
főszentélyének /Papp Szilárd9

MŰHELY

Amíg egy ház eljut odáig... /Göriné Alberti Lilla...12

Amiről a Felügyelet beszámol II.

Észak-Alföldi Iroda /Szatmári István14

Siklósi termálfürdő /Ligner Jácint18

MAGYAR MŰLT

Másfél milliárd gyalogsági /Kovács Vilmos20

PRO MEMORIA

Kék hírek /Fukker Valéria23

Ybl: posztumusz24

Ybl Miklós díj – 201024

Hiller István átadta

a Kultúra Magyar Városa címet24

Műemlékek Nemzeti Gondnoksága hírei25

Katonai emlékhely Gyimesben

/Koós Hutás Katalin26

Erre kakas, erre tyúk /Trogmayer Ottó27

Képzelt beszélgetés

Möller István műegyetemi tanárral, műemlék-restaurátor építésszel

E számunk szerzői

BEREGI NAGY EDIT *újságíró*
 MNG sajtófőnök
 BUGÁR-MÉSZÁROS KÁROLY *építész*
 Magyar Építészeti Múzeum igazgató
 FEJÉRDY TAMÁS DR., DLA *építész*
 KÖH, elnökbélyettes
 FERENCZ ZOLTÁN *építész*
 FUKKER VALÉRIA
 KÖH, Műtárgyfelügyeleti Iroda
 GÖRINÉ ALBERTI LILLA
 lakóbizottsági elnök
 KOÓS HUTÁS KATALIN *újságíró*
 Buda környéki Iránytű főszerkesztő
 KOVÁCS VILMOS DR., *alezredes,*
 főmúzeológus
 HM Hadtörténeti Intézet
 LIGNER JÁCINT *régész* KÖSZ
 PAPP SZILÁRD *művészettörténész*
 Szépművészeti Múzeum
 SZATMÁRI ISTVÁN *építész*
 KÖH, irodavezető
 TROGMAYER OTTÓ DR., *régész*

Kérdés: Möller István alkotói korszaka nembogy egybeesik, de meghatározó jelentőségű a korábbi „purista” műemlék-belyreállítási szemléletet felváltó új megközelítés térnyerésében. Napjainkban mintha ismét felerősödött volna a purizmushoz hasonló beavatkozásokot kívánó társadalmi igény, amelytől a szakma egy része sem zárkózik el. Gondolatunk itt az Európa-szerte, és itthon is megszorított rekonstrukzív kiépítési törekvésekre, amelyek egy része már meg is valósult! Hogyan értelmezné ezt a helyzetet?

M.I.: Először is: fogalmazzunk pontosan: a kiépítés nem feltétlenül azonos a purista szemléletű rekonstrukcióval. Arra kell figyelni, hogy a végzetes, ún. stílszerű restaurálás helyett a műtörténeti tudáson alapuló helyreállítás a helyes, amelynél minden kort változtatlan eredetiségében meg kell hagyni és tiszteletben tartani, és minden szerkezetileg még helytálló követ a saját patinájában meg kell tartani. Ha mindezt tudjuk úgy teljesíteni, hogy közben gondoskodunk a műemlékhez méltó és értelmes használatról, esetenként akár még bizonyos kiépítésre is sor kerülhet. Munkáimban erre törekedtem, gondosan figyelve az építészeti megjelenés egységére, egyben a hozzátételeknek ezt az egységet nem zavaró, mégis egyértelmű megjelölésére.

Kérdés: A zsámbéki templomrom konzerválása mennyiben lehet mintája a mai műemlékbelyreállításoknak?

M.I.: Manapság mintha inkább az kapna nagyobb figyelmet, hogy Zsámbékon is többször változott a helyreállítás koncepciója, és ami végül megvalósult, azt inkább a kényesítő körülmények határozták meg. Ebben van igazság, de mégsem ez a lényeg, hanem azok az elvek, amelyek szerint a munka elkészült – és ezek az elvek ma is teljes mértékben érvényesek. Mindenek felett való a meglévő értékek megőrzésének az elsőbbsége! Ennek kell alárendelni mindent. Ezt szolgálja a *minimális beavatkozás* parancsa, amely jelentheti az elkerülhetetlen bontások, de a szükséges hozzátételek minimalizálását is; az *eredeti felületek, a patina megtartását*. Mindehhez elengedhetetlen az *elmélyült történeti és gyakorlati tudás, a gondos előkészítés és kutatás*, amelynek eredményeit figyelembe kell venni a restaurálásnál, helyreállításnál. A műemlék saját belső értéke és nem valamilyen külsőleges szándék határozza meg mindazt, amit a műemlékkel tenni szabad és kell.

Kérdés: Egy mondatban hogyan lehetne összefoglalni a legfontosabb üzenetet a műemlékek mai restaurátorai számára?

M.I.: *Tisztelni és szeretni kell a műemlékeket, ismerni és következetesen alkalmazni a helyes restaurálási elveket.* Nem csak a műemlékekről és a műemlék-restaurátoroknak szóló üzenet, hogy az emlékvédelmet ki kell terjesztenünk: a műemlékekre, amelyeknek fenntartását a törvény is szabályozza, továbbá az egyéb építészeti emlékekre is, melyek törvény szerint nem nyilváníthatók műemléknek, de azon emlékekre is, melyekhez történelmi vagy művészeti események fűződnek; nagy embereink ereklyéire, a honszeretettel kapcsolatos minden emléktárgyra, a hazánkra jellemző hagyományokra, népszokásokra, népviseletre, zenére, a magyaros otthonra és a magyar föld természeti szépségeire, különleges faunájára és flórájára.

Fejérdy Tamás

ÖRÖKSÉG

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal
 tájékoztatója – ISSN 1786-7894
 Felelős kiadó: dr. Mezős Tamás elnök.
 Szerkesztőbizottság: Bálint Mariann,
 Bognár Gábor, Bugár-Mészáros Károly,
 Deák Ildikó, dr. Deme Péter (elnök),
 Farbakyné Deklava Lilla, Lázár Gabriella,
 Nagy Gábor, dr. Nagy Levente,
 Özvegy Györgyi, Róna Katalin,
 Szűcs József, Turok Margit.

Alapító-főszerkesztő: Nagy Zoltán

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

Telefon: 224-5281, fax: 224-5282,

e-mail: orokseg@koh.hu

Laptervező: Lelkes Design Bt.,

e-mail: lelkes.peter@t-online.hu

Nyomdai kivitelezés: Mester Nyomda Kft.

Telefon: 455-5050

A Műemléki Világnap kitüntetettjei

**Az oktatási és kulturális miniszter
A MŰEMLÉKVÉDELEMÉRT FORSTER
GYULA-DÍJÁT adományozott:**

DR. CZÉTÉNYI PIROSKA okl. építészmérnöknek, műemlékvédelmi szakmérnöknek a hazai műemlékvédelem érdekében végzett félvszázados, meghatározó jelentőségű szakmapolitikai, oktatói és publikációs tevékenységének elismeréséért.

A Budapesti Műemléki Felügyelőségnél eltöltött hosszú évek során tevékeny szerepet vállalt a főváros értékeinek megőrzésében és megmentésében. Jelentős szerepe volt a Nyugati pályaudvar épülete lebontásának elhárításában, az óbudai műemléki együttes megőrzésében, a Flórián téri Thermae Maiores és a Szentendre úti római kori aquaeductus bemutatásában. Jelentős a BME keretében végzett oktatói, hazai és külföldi publikációs tevékenysége is.

MÓDY PÉTER kőszobrász-restaurátor művésznek a hazai műemlékek biteles megóvása és kiemelkedő színvonalú helyreállítása érdekében kifejtett szakmai, oktatói valamint a műemlékvédelmet népszerűsítő közéleti tevékenységéért.

Munkásságának magas színvonalát jelzi, hogy nem egészen húsz éves pályafutása alatt számos, az ország kiemelkedő emlékének számító kőszobrászati alkotás helyreállításában vett részt. Nevéhez fűződik többek közt az Aquincumi Múzeum síremlékeinek, a budavári gótikus szobroknak, több város közterén álló emlék vagy középület köemlékeinek, valamint védett síremlékeknek a helyreállítása.

SZEBENI NÁNDOR díszítőszobrásznak, díszítőfestő restaurátor művésznek, műemlékvédelmi szakmérnöknek a hazai műemlékek ornamentális festésének kutatásában, magas szintű felújításában, illetve a felújítások irányításában, valamint a jövő díszítőfestő nemzedéke szakmai színvonalának emelése terén kifejtett több évtizedes tevékenységéért.

Nevéhez fűződik számos olyan emblemikus épületünk díszítőfestésének az újjávarázsolása, mint a Parlament, a Mátyás templom, a New York kávéház, az Operaház, az Újvárosháza ülésterme, az Uránia Filmszínház, a Szent István Bazilika kupolabelseje, a Royal Szálló, a Grassalkovich-kastély. Több évtizede vesz részt a szobafestő, mázó, tapétázó, illetve díszítőfestő szakmákat tanuló jövőbeli szakemberek vizsgáztatásában.

**Az oktatási és kulturális miniszter
A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGÉRT SCHÖNVIS-
NER ISTVÁN-DÍJÁT adományozott:**

DR. GABLER DÉNES régésznek, az MTA doktorának, az óorkutatás meghatározó személyiségének, nemzetközi bíró tudósnak a Pannonia-kutatás szempontjából egyedülálló jelentőségű közel félvszázados kutatói és publikációs tevékenységéért.

Őt tartják a római tárgyemlékek, a terra sigillaták kutatása legkiemelkedőbb alakjának. A szakályi feltárásokról készült monográfiája korszakos jelentőségű. Barátföldpuszta, Acs-Váspuszta, Arrabona tábora és vicusa feltárásával és feldolgozásával jelentősen járult hozzá a pannoniai limes nyugati szakaszának kutatásához. Részt vett a pannoniai

Fotók:
Nagy Krisztina

úthálózat kutatásában, villaásatásokon. E területen szerzett tapasztalatait a közép-italiai San Potito di Ovidoliban található koracsászárkori villa 1983 óta végzett feltárásában kamatoztatta.

DR. TORMA ISTVÁN régész kandidátusnak, a magyarországi régészeti kutatás, különösen a régészeti topográfia területén elért egyedülálló eredményeiért, valamint kutatói, szervezői és publikációs tevékenységéért. Életműve szinte egyenlő azzal a heroikus munkával, amely a Magyarország Régészeti Topográfiája sorozatban testesül meg, s az ország 12%-át térképezi fel. Ez a régészeti lelőhelyeket felkutató munka végigkísérte egész pályafutását. Konok kitartással, vasfegyelemmel és páratlan szorgalommal végzett munkájának köszönhető, hogy a topográfiai sorozat eljutott a 10. kötetig. Mintegy 40 tudományos publikációval gazdagította a szakirodalmat.

**Az oktatási és kulturális miniszter
A MŰEMLÉKVÉDELEMÉRT FORSTER
GYULA -EMLÉKÉRMET adományozott:**

Dr. Czoma Lászlónak, a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum igazgatójának az intézmény élén eltöltött több mint 25 év során elért kiemelkedő eredmények, vezetőként végzett példértékű tevékenysége elismeréseként.

Vezetése alatt fejeződött be a kastély rekonstrukciója; sikerült egyesíteni az egykori Festetics-kastélyt, hazánk egyik legnagyobb műemlék-együttesét alkotó, különböző funkciójú és más-más tulajdonban levő ingatlanokat. A kastély 60%-a múzeum, Közép-Európa legnagyobb főúri magánkönyvtára pedig kutatóműhely lett. A közelmúltban avatták fel a vadászati múzeumot, és jelentősen bővült a 19. század elején épült istállóban és kocsi-házban kialakított hintógyűjtemény is, amely ma Közép-Európa legnagyobb ilyen témájú bemutatóhelye.

EMÓDI TAMÁS okleveles építészmérnöknek a partiumi magyar vonatkozású műemlékek kutatása, feltárása és megőrzése érdekében kifejtett, páratlanul fontos tevékenységének elismeréseként.

A Királyhágó-melléki Református Püspökséggel és a Nagyvárad Római Katolikus Püspökséggel kötött szerződésének értelmében jelenleg elsősorban a partiumi műemlékek szakszerű kezelésével, karbantartásával foglalkozik. Minden munkáját a rendkívül jó érzékkel előkészített, megkutatott és szinte mindig új építészeti eredményeket nyújtó feltárás jellemzi.

GŐRINÉ ALBERTI LILLÁNAK egy budapesti műemlék lakóépület példaértékű felújítása érdekében egy évtizeden keresztül végzett, lehetetlen nem ismerő és megalkuvást nem tűrő kitartó munkájáért.

A budapesti I. kerületben lévő Döbrentei utca 10. számú, Hauszmann Alajos által tervezett lakóépület közös képviselőjeként egy évtizeden át munkálkodott azon, hogy az épület a műemlékvédelmi előírásoknak megfelelően, magas színvonalon újulhasson meg. Kitartó szervező munkájának köszönhetően megerősítették a tető szerkezetét, újragyártott zsolnai mázas cserépfedést kapott a ház, megújult a lépcsőház, s a dunai homlokzat visszanyerte eredeti megjelenését.

KÚTVÖLGYI KATALIN filmrendezőnek a kulturális örökség szellemi, tárgyi, vallási emlékeinek szakmailag bízható bemutatásáért, az értékek magas színvonalú közvetítéséért.

A Magyar Televízió rendezőjeként készített és készült kultúrtörténettel, képző- és iparművészettel, valamint építészettel foglalkozó műsorokat. Filmjeiben mindig az adott szakterület leghitelesebb személyiségeinek megszólaltatására és a helyszínek hiteles bemutatására törekszik. Számos hazai örökségi helyszínt bemutató munkáinak sorában készítette el 2009-ben az esztergomi palota Studiolójában található erényalakos falképek kutatásáról és az új eredményekről szóló filmjét.

SALAMON GÁBORNAK, az Aggteleki Nemzeti Park igazgatójának a természeti és kulturális örökségi értékek integrált védelmének kialakításáért, számos épített és régészeti emlék megőrzésében játszott meghatározó szerepéért, az örökségvédelmi hatósággal kialakított példaértékű együttműködéséért.

Igazgatóként tevékeny szerepet vállal a nemzeti park kezelésében, illetve területén található épületek, romok helyreállításában, ideiglenes állagmegóvásában, természetvédelmi hasznosításának megszervezésében. Jelentős szerepe volt abban, hogy megmenekült a teljesen magára maradt bódvaszilas magtár, sor kerülhetett a martonyi pálos kolostor, a Szögliget melletti Szádvár romjainak állagmegóvására, a keleméri népi lakóház helyreállítására, valamint Jósavfő műemléki jellegű faluképének megőrzésére.

DR. ZSÍRAY FERENCNEK, a Tapolcai Városvédő Egyesület elnökének Tapolca város és környéke építészeti arculatának és értékeinek megőrzése érdekében kifejtett szervező tevékenységéért, az e téren elért eredményekéért. A Városszépítő Egyesület alapító tagjaként és jelenlegi elnökeként nagy szerepe volt abban, hogy elindult a számos kiemelkedő eredményt hozó

„Virágos Városért Mozgalom”, hogy emléktábla őrzi a városban Batsányi János, Keresztúri Dezső és Marton László emlékét, hogy a világháborús emlékmű mellett megújultak a katonai és polgári áldozatok táblái, s hogy elkészült a város 1956-os áldozatainak emlékköve. Az ő közreműködésének köszönhetően ma Tapolcán tábla jelzi a helyi értéket képviselő épületeket.

**Az oktatási és kulturális miniszter
A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGÉRT SCHÖNVIS-
NER ISTVÁN–EMLÉKÉRMET adományozott:**

BACSKAI ISTVÁN rádió és tv-műszerésznek, a kulturális örökségvédelem elkötelezett bírójának, bajdúnánási lakóhelye és környéke régészeti lelőhelyeinek bejelentése, valamint műszeres felderítése terén végzett jelentős és példamutató munkájáért.

A Hajdú-Bihar és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumi Igazgatóságok, valamint a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat felkérésére évek óta jelenti és szolgáltatja be a két megye területén előkerült régészeti leleteket. Hajdúnánás határában korábban csak a helyiek által ismert leletek és lelőhelyek az ő közreműködésére kerültek a KÖH nyilvántartásába.

BOCZ PÉTER műkedvelő helytörténésznek az északkelet-magyarországi régészeti lelőhelyek felfedezésében, megmentésében, ismertté válásában játszott szerepéért, illetve a régészek munkájának hathatós segítéseért.

Kezdetben műkedvelő helytörténészként, később a nyíregyházi Jósza András Múzeum technikusaként elsősorban szülőföldje határát járva számos régészeti lelőhelyet fedezett fel. Rendszeresen tájékoztatja a múzeumi szakembereket az aukciókon felbukkanó tárgyakról, s jelentős mértékben járul hozzá több múzeum gyűjteményének gyarapításához.

DR. GABRIEL FUSEK régésznek, a Szlovák Tudományos Akadémia Régészeti Intézete munkatársának, a szlovákiai kora középkor régészeti kutatása során és a fellelt adatok értelmezésében tanúsított tárgyilagos és szemléletformáló magatartásáért.

A szakember Szlovákia kora középkori régészetének kivételes egyénisége. Mindig érzékenyen és tárgyilagosan kezelte a szláv emlékekkel, Magna Moraviával, és a honfoglaló magyaroknak a mai Szlovákia területén való megjelenésével kapcsolatos kutatási eredményeit. Munkásságát aktív publikációs tevékenység jellemzi számos, nemzetközi szinten is jegyzett cikk és a korai szláv kerámiát feldolgozó monográfia szerzője, a Slovenská Archeologia főszerkesztője.

KOZMA SÁNDOR erdősznek, vállalkozónak a hazai régészeti feltárások előkészítése szempontjából kiemelkedően fontos háttértevékenység, a humusz-eltávolítás rendkívüli precizitást igénylő munkálatainak magas színvonalon történő végzéséért.

Az 1990-es évek eleje óta mind a Pest, mind a Jász-Nagykun-Szolnok megye területén végzett ásások előkészítésében nélkülözhetetlen az a szakmai elkötelezettséggel és tudással, erkölcsi megbízhatósággal végzett tevékenység, amelyet a humusztakaró eltávolításában nehézgépeivel végez. A vezetésével dolgozó csapat által végzett ásási földmunka több millió négyzetméter. Ezen a területen ő az ország legnagyobb tapasztalattal rendelkező, a tökéletes és megbízható munkát megtestesítő vállalkozója. ■

2010- ben ICOMOS-Díjat kapott

Balatonfüred-Balatonarács, Lóczy utca 51.,

A *Vér Péter* építész tervezte CBA áruház és kávézó Balatonarácson a példamutató módon megvalósított s a történeti környezetbe harmonikusan illeszkedő, annak történeti és természeti értékeit tiszteltben tartó új épület építésének elismerése bizonyítja, hogy egy mai mértéktartó kereskedelmi épület – megfelelő építészeti eszközökkel – műemléki környezetben is a történeti együttes színvonalas részévé válhat.

Budapest, VI. kerület, Andrásy út 23.,

A kiemelkedően megvalósított történeti épület felújításának és új rendeltetés céljára történő átépítésének-bővítését ismerte el a díjjal az ICOMOS MNB.

Az 1882 és 1884 között az Andrásy út 23. szám alatti, Freund Vilmos tervei szerint épült Wahrmann-palotát: eleganciája, részletei, anyagai a helyszín és a korszak legjobb épületei közé emelték. Az irodaházzá alakított bérpalota a helyreállítás során is

megőrizte értékeit.

Az új részek kialakítása, az udvarlefedés és a bővítés építészeti minőségében követi a régi épületet, de hangnemében, formálásában összetéveszthetetlenül kortárs megfogalmazású. Tervező: *König Tamás*, *Wagner Péter* Megbízó: Leuven Kft.

Az ózdi Liszt Ferenc Művelődési Ház volt altiszti és munkás Olvasó Egyleti székház

kiemelkedő módon megvalósított és az új rendeltetés céljára történő átépítésének-bővítésének, a műemléki értékek megőrzésével és felszínre hozásával megvalósult bemutatásáért, az Olvasó Egyleti Színház épület rekonstrukciójáért, a helyreállítás igényes, az eredeti terv és megvalósítás szellemében történő tervezéséért és kivitelezéséért érdemelte ki az ICOMOS-díjat. A 2005 óta műemlékként védett épület színházi célú ismételt helyreállítását a Hadas Múterem – *Rudolf Mihály* DLA, Ybl-díjas építész és munkatársai – tervei szerint Ózd városa, mint tulajdonos megrendelésére végezték el.

2010. évi Műemlékvédelmi Citrom-díjat kapott

A Budapest, V. kerület, Pesti Városgal az utóbbi évtizedekben bekövetkezett elhanyagolása nyomán kialakult méltatlan állapotáért, a Budapest építéstörténete szempontjából meghatározó pesti városgal utóbbi évtizedekben való elhanyagolásáért, a kapcsolódó telkek, területek mai fejlesztésekor adódó lehetőségek elmulasztásáért.

A Miskolci Kis-Avas Pincesor az együttes pusztulását előidéző elhanyagolásáért. Annak ellenére, hogy Miskolc városa várostörténeti szempontból kiemelt jelentőségű területnek nyilvánította, olyan folyamatok indultak el, amelyek alapvetően megváltoztatják a beépítési rendet és az építészeti világot vagyis visszafordíthatatlanul károsítják az értékes együttest.

A Budapesti Közraktárak a jelentős történeti értéket képviselő épületek fejlesztés ürügyén bekövetkezett részbeni bontásáért és hamis bemutatásáért. A zsúri Citrom-díjban részesíti a közraktárakkal való bánásmódot, melynek során a terület fejlesztésének ürügyén a jelentős építészeti értéket képviselő, más célra is felhasználható épületeket részben lebontották, és új szórakoztató központ építését határozták el. A helyreállítás, bővítés, hozzáépítés helyett, a raktárak egy jó része eltűnt, más részét bontás után rekonstruálták. Az ingatlanfejlesztésnek, az új építészeti megjelenésének, akár bánya-alakú épületnek önmagában, műemléki szempontból akadálya nincs, a beruházásnak sok sikert kívánunk, építészeti értelemben is. A Citrom-díjat a Közraktárakkal való bánásmód, a róluk való gondolkodásmód érdemelte ki. Az a gondolkodásmód,

- amely egy új, akár értékes, látványos épület emelését egy régi elpusztításával tudja elképzelni
- amely több mint száz éves, más funkcióra igen jól felhasználható épületeket bontásra ítélt,
- amely úgy gondolja, hogy megőrzi az épületet, ha bontás után újraépíti,
- amely nem nyilvánította védetté a nyilvánvalóan értékes épületet,
- amely naivan feltételezte, hogy a világörökségi pufferzóna bontás ellen elegendő védelem,
- amely nem érti, hogy egy történeti épület megtartása, bővítése, új elemmel való kiegészítése érdekesebb, értékeesebb, mint új felépítése egy régi épület helyén.

Zsigmond király „európa parlament”-je a budavári Duna-parton

Zsigmond király Budavár–Duna-parti palotájának, a korabeli „Európa Parlamentnek” helyreállítása és értékkibontakoztatása – az épület különleges funkcióját és elhelyezkedését tekintve – az Európai Duna Régió Stratégia (EDRS) Duna-menti épített örökségének vezérprojektje lehetne.

Buda 1541. évi Schön-féle metszetén a kortina lépcsős-falköz ábrázolása fedett lépcsőkkel a vízszintes falszakaszok, a Duna-parti Óriásterem (1421/23) rövid-oldalainak maradványai

BUGÁR-MÉSZÁROS KÁROLY

Pedro Tafur, a portugál király fia, a híres eurázsiai utazó és útleíró 1438/39 újév táján Budán járt. Tafur ezt írja: [...] „Budát Zsigmond császár igen széppé tette és egy jelentékeny palotát építtetett egy nagy teremmel a padovainak mintájára, de annál kevésbé nagyszerű.” Tudvalevő, hogy a padovai Palazzo della Ragione emeletén a földkerekség legnagyobb egyterű, oszlopokkal nem megosztott középkori Óriásterme található. A terem belmérete, a trapezoid eltérések átlagait adva 79m x 27m, azaz 2133 m² alapterületű, belmagassága 26,72m. Padova Óriásterme, több periódusban épült, 1218/19-ben és 1306/09-ben, de mára megőrzött csúcsíves, szögezetten „végtelenített” fatartó-szarufás fedélszéke az 1420. évi felújítás eredménye, amelynek mestere, az ács és hajómérnök Bartolomeo Rizzo volt.

Még 1992-ben azonosítottam az említett termet a Schedel Krónika 1493-ban kiadott, de 1470-es években készült Buda ábrázolásának a két kortina lépcsős-fal között a Duna partján látható hatalmas tetejű épülettel, amely tetőmagassága az alatta lévő épület szélességét is demonstrálja. A hegyi királyi palota tetőidomai ehhez képest nagyon kicsinyek. Egészen pontosan egyeznek a méretek is Padova és Buda között, bár a terem Budán is enyhén trapezoid volt. A két budavári lépcsős kortinafal távolsága 79m, a kortinafalak vízszintes szakaszai (ld. Schön metszet, 1541), azaz az Óriásterem rövid oldalai 27m-esek. Ez a távolság éppen az Öntőház utcai kapuig terjed, amelyen át a terem helye mellé érkeznünk. Az Óriásterem északi vízszintes rövid oldala, az Öntőház utcai kapu és az északi lépcsős kortina fal kapcsolata jól látszik Elias Nesselthalternek az 1686. évi pusztulást megelőző különösen pontos rajzán. Következésképpen a budai terem is 2133 m² alapterületű volt..

Ennek a budai Óriásteremnek a dunai fala csaknem teljes hosszában párkánymagasságig áll. A termet 1686 után ágyúpadként feltöltötték, és ma a terem

dunai falkoronáján lévő, egymással szembefordított köülőképar-soros trombitáskarzatához egy földrészsűn kell le(!)menni.

A padovai óriási műszaki teljesítményt, a fedélszéklet csaknem bizonyos, hogy ugyanaz a mester ismételte meg Budán is 1421 és 1423 között, azaz maga Bartolomeo Rizzo. A falazatot emelő építész is azonos lehet az 1420 és 1424 között Budán „működő” „magister Petrus architector maiestatis”, azaz „Ófelsége építész Péter mester” személyével. Az 1424. év, Zsigmond magyar király, német-római király és cseh király, később császár budai páneurópai konferenciasorozattal gazdag, különleges éve volt, amelyet 1423 Karácsonyán apja majd bátyja prágai udvarából elhozott legfőbb német nemzeti ereklyék, közte az ősi német császári korona, közszemlére tételével nyitott meg. 1424-ben Budán több, mint 70 európai nagyfejedelem gyűlt össze és fordult meg 12-30 fős lovagi kíséretével. Kiemelkedik közülük VII. Erik dán király (társrégens 1397-1412, király 1412-1439), aki a Kalmári Unió (1393) következtében Norvégia és Izland, Svédország és Finnország királya is volt; és VIII. János bizánci császár (társuralkodó 1421-1424; császár 1424-1448). A politikai tanácskozások témái az európai széles körben megvitattot konszenzusos béke különböző irányú megteremtéseinek lehetőségei voltak. Ezek között: török, bizánci, balkáni és magyarországi előretörésének megállítás, a huszita pusztító harci cselekmények megfékezése, az angol-francia százéves háború hullámszárai; a tatár és türkmén török-sakkbantartó politika; a Velence + Dalmácia-Buda + Bizánc ingatag háromszöge jelentette a fő témákat.

Zsigmond belső embere és életírója, Windecke is említi a nagygyűléseket az „in der grossen Stuben”, azaz a fabelsejű nagyteremben. Az egyik gyűlésre való felhívás így hangzott (1424-ben Windecke 207. alcímén): „Zsigmond [...] mindazokat, akik Budán tartózkodtak, fejedelmeket, urakat, lovagokat, apródokat, németeket, magyarokat, olaszokat, vendeket, lengyeleket és cseheket a budai vár faburkolatos nagytermébe hívatta [...]”. A tanácskozás közepet- az egész plénum előtt előbb a török követet, egy óra múltával a szerb despotá-herceget fogadta, és nyilvánosan tárgyaltak.

Padova, a Palazzo della Ragione 79mx27m-es, 2133 m²-es Óriástermének (1420) belseje, amelynek pontos mását Zsigmond király Budán 1421 és 1423 között a Budavár–Duna-parti kortinafal és fedettlépcsőközben megépítette és Arche Európa Parlamentként használta. A terem dunai fala csaknem teljes hosszában párkánymagasságig áll.

Zsigmondot európai diplomáciai útjaira saját, 700 és 1500 fő közötti lovagi kísérete kísérte el. A nagy létszám a döntések széleskörű konszenzusos megvitatásainak eszközeként a döntések tartós érvényesülése és a végrehajtásban párhuzamos cselekvőképesség céljait szolgálta. Mindegyiküknek konkrét államigazgatási, diplomáciai, katonai, futárszolgálati vagy kreatív feladata volt, amelyeknek teljesítése nyomán címeket, birtokokat adott a király az oklevelek tanúsága szerint. Zsigmond több éves külföldi tartózkodása és diplomáciai körútja úgy volt megvalósítható, hogy a lovagi kíséret tagjai nap mint nap különböző ügyekkel megbízva, egész Európa területén, illetve Magyarországra oda és vissza, állandóan mozgásban voltak. Ennek a nagy létszámú csapatnak az összetartását szolgálta az Óriásterem. Budán, a gyűléseken kívül, bálók, télen lovagi tornák, lovagirodalmi színjátékok, vármodellekkel megelevenített hőseinek előadásának színtere volt. Téli alkalmas volt tömeges elszállásolásra és étkeztetésre is. Az ifjabb lovagok közül került ki a kb. 80 fős trombitás kíséret is. Számunkra a teremben körben, a magaslati karzaton egymással párban szembe forduló kőülés-párok készültek, ezek ma láthatók a falkorona belsejében. Az élszedetten faragott gótikus kőszékek különösen ép állapotban őrződtek meg, mert a falkoronát a kőszékekkel és a mellettük lévő falkoronafolyosóval együtt a török időkben teljesen eltömve, a falvastagításba teljesen befalazták; és az 1950-es évek régészeti falvizsgálata tette azokat ismét láthatóvá a falkorona ablakosával együtt.

Zsigmond király Óriásterme, minden államháztartás szerves részeként – a padovain kívül – analóg más királyi színhelyek óriás termeivel, így Párizsban a de la Cité királyi palotáival is, amelyhez a Saint Chapelle is tartozik. Ennek Óriásterme 70m x 27,5m, azaz 1925 m² lehetett, de kéthajós középoszloposoros fadonga fedésű volt. Mai alakjában az egy klassziczáló műrészletekkel átépült, kéthajós donga tér, de alatta megmaradt az 1785m²-es gótikus négyhajós keresztboltozatos lovag és ebédlőterem a hozzácsatlakozó 244 m²-es gótikus konyhával együtt.

Zsigmond király 1416. március elseje és április hetediké között Párizsban tartózkodott 800 magyar lovag kíséretében, VI. Károly királynál, aki a Louvre-ban szállásolta el. Zsigmond király egy bált is rendezett a 800 lovagnak és a vendéglátóknak. A király minden lánynak, aki a bálba eljött, egy aranygyűrűt ígért. A kb. 1600 fős bál csak a de la Cité palota királyi óriástermében volt megrendezhető. Zsigmond királyi eseményt is látott a Cité palotában, ahol francia királyi hatáskört sértve, lovaggá ütött egy vádlottat, az ügy okafogyottá tétele céljából. Zsigmond a francia, angol békemissziót felvállalva Párizs után Londonba ment, ahol a Westminster királyi palotában szállásolták el. A palota Óriásterme, a Westminster Hall, ma az angol

Parlament része. A terem 72m x 20m-es, azaz 1440m² alapterületű, és az összetett fedélszéke egyterű, oszlopnélküli térlefedést ad. Zsigmond a két fő példa helyett a harmadikat, a legnagyobbat és legkorszerűbbet, a padovai szerkezetet választotta, amikor döntött, hogy milyen építsenek Budán. Tafur megjegyzése a kevésbé nagyszerűségről úgy értelmezhető, hogy a padovai Palazzo della Ragione főtéri loggiás homlokzatú, belsejében több emeletnyi freskókkal ékesített, míg a budai teremnek – egy vár részeként beépítve – legfeljebb a hegyi palota felőli homlokzata lehetett építészetileg nagy gótikus ablakokkal tagolt. A padovai terem körüli loggia szolgált ebédlőül az Óriásterem rendezvényeinek alkalmával.

Mindegyik óriástermet időközben újjá kellett építeni. A padovait 1756-ban egy tornádó összetörte, de ugyanúgy visszaépítették. A párizsi leégett 1618-ban, 1776-ban és 1871-ben, innen a klasszicista újjáépítés. A Westminster Hall-t 1941-ben lebombázták. Így mind a három példa újjáépítés útján őrződött meg. Ezt követjük mi is a valószínűleg 1526-ban, törökök által felégetett nagyterem újjáépítésével. A budai Óriásterem belsejének díszítésére a régészeti feltárásnál derülhet fény, szerencsés esetben hasonló értékekkel találkozhatunk, mint az esztergomi várnál.

A budai Óriásterem régészeti feltáráskor választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy volt-e alatta hasonló boltozott gótikus ebédlő és konyha, mint Párizsban. A középkori nagyrendezvények, országgyűlések esetére az ebédlőre és a konyhára is szükség van. A nagyterem, így a két- vagy négyhajós termek felét esetenként hálóteremként is használták, a lovagok fadobogón sorban vagy kubikulumokban, azaz fa-ágykamrákban és textilbaldachinos ágyakban hálhattak. A terem másik felét használták ebédlőnek.

A budai Óriásterem a nemzetközi lovagi kíséretnek, a nemesi és a városi népképviselőt „alsóházi” terme kellett legyen. Az egybegyűltek sátoztáborához a királyi vár déli lejtőin volt hely. A budai 16. századi metszeteken látható „aula marmorea” feliratú márvánnyal burkolt négyszög, amelynek sarkain egy-egy kerek oszlop állt, a tábor trónpavilonja lehetett. Erre Piero della Francesca: Heraclius és Chosroes csatája freskójának (Arezzo, 1459/66) jobb szélén látunk analógiát. Piero képén a tábori trónt 4 aranyozott bronz kandeláber típusú oszlop szegélyezi, amelyek egy fa kazettás baldachin donga szerkezetet tartanak. A trónszék mögött bíborkárpit van.

A budai „aula marmorea” alkalmas lehetett még tábori miséhez – mobil oltár céljára is –, hasonlóan azokhoz, amelyeket ma készítenek pápai szabadtéri misék céljára.

A Budavár-Duna-parti Óriásterem régészeti feltárása választ adhat a terem pusztulásának kérdésére is. Valószínűleg 1526-ban a mohácsi csatavesztést

Buda, a Duna-parti Óriásterem (1421/23) trombitáskarzatának gótikus kőülései

Buda, a Duna-parti Óriásterem (1421/23) kőülései trombitáskarzatának mai állapota, az elnyújtott lépcsőfallal

Buda királyi vára, Zsigmond király Európa Parlamenti Óriásterme párkány-magasságig álló falának kilátszó szakasza a Várkert Bazár háttában

Buda királyi vára, kortina fal és fedett lépcsőköz szakaszának térbeli látványa a Várkert Bazár háttában kilátszó Zsigmond király Európa Parlamenti óriás termének ép középkori bomlokzati falával.

A felvételeket Bugár-Mészáros Károly készítette

követően a Budára fosztogatni érkező törökök gyújtották fel. Az 1541-ben készült Schön metszet már csak az Óriásterem északi végében egy karzatot mutat lefedve. A felső kortinafalak pavilonként fedettek, és a déli lépcsős fal is fedett – az Óriásterem déli végének maradványával együtt. A kortinafalhossz vízszintes szakaszai az Óriásterem rövidoldalainak maradványai.

A Budavár-Duna-parti Óriásterem belsejének régészeti feltárása, nagy valószínűséggel a hegyen állt középkori és reneszánsz királyi palota nagy mennyiségű kőfaragványát is felszínre hozza.

Az ostrom utáni képeken a királyi palota falai párkánymagasságig állnak, és a várfalak is a fa fedőfolyosók kivételével épek. A királyi palota épületelemeinek tehát valahova le kellett kerülnie. Kérdésemre válaszolva, Magyar Károly a BTM régésze szerint az a felvetés, hogy a királyi palota romelemei a lépcsős kortinafal-közbe ágyúpad céljára feltöltésként leengedték, valószínűsíthető, mert a várfalakon két támpillérköz barokk falszerkezetű, holott az ostrom idején azok nem sérültek. Tehát a két támpillérközt lebontották, a királyi palotaelemet leengedték, majd 1686 után visszafalazták azokat. Ha viszont némi szerencsével előkerül Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás királyok palotái kőelemeinek további jelentős mennyisége, ez előrevetíti annak lehetőségét, hogy előbb-utóbb sor kerül a középkori palotának – a helyreállított gótikus ebédlő feletti zárterkélyes kistrónteremtől (aula regia) a felső palotakápolnáig és a Dunáig az Óriásteremmel, Zsigmond király Európa Parlamentjével – a Schedel Krónika képén ábrázolt palotaszakasza tudományos igényű rekonstrukciójára, anasztilózisára. (Itt hívom fel a figyelmet arra, hogy a BTM épületszárnynak, az „E” épületnek, a palota átépítése következtében az első és második emeletét az 1960-as években lebontották, ez ma vadonatúj, így csak a pince és a földszint régi fala gátolhatja a középkori palota látképi együttesének visszaállítását!)

Mint látjuk, a barokk és historizáló királyi palotát vagy visszabontották, vagy falait nyersre „tisztítva” átvizsgálták. A középkori és reneszánsz faragott kővek, amelyeket felleltek, ma a BTM-ben található kiállításon bemutatva. Ez nagyon kevés, tehát valahol lennie kell a többi épületelemnek. Időközben kisebb régészeti ásatások voltak a kortinafal-lépcsőközben, és előkerültek középkori kőanyagból másodlagosan épített falak. Látható gótikus konzolkő is. Soha sem kaptak megbízást, felhatalmazást és pénzügyi forrást a régészek arra, hogy az Óriásterem fala mentén, annak padozatáig lehatolva vizsgálódhassanak, azaz az egész Óriásteremteret kiássák újra. A feltárást követően megindulhat a helyreállítás.

Az Óriásterem teteje, 60%-os hajlásszöget feltételez-

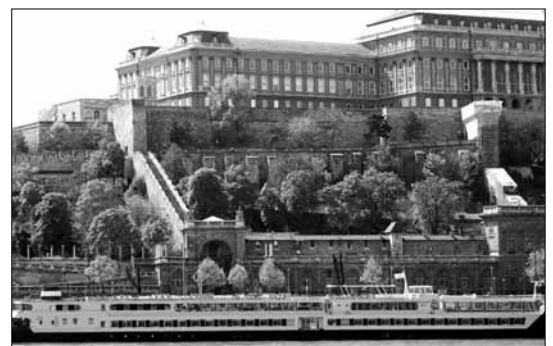
ve, a 27m széles tér és a falak fölött kb. 24m-re magasodna ki. Az egykori zsindely helyett, ma vékony terméspalával fedve, ennek az óriástetőnek, a kortina fallépcsők fedésének és a kortinafalak tetején a csörlős (középkori liftek) pavilonok tetőidomai visszaállításának, a várfal ma is ép falkoronájára visszaállított fafolyosónak –, amelyet Mátyás uralkodása kezdetén a szakállas puszkák esővédelmére építettek – látványban már azonosítani engedi majd az 1470-es látképi állapot helyzetét és vágyat ébreszt a megkerült további kőelemek visszahelyezésével a középkori palotakép minél alaposabb visszaállítására. A déli lépcsős kortinafal, mai lépcsői a mai szabványhoz is igazodó pihenőkkel megszakított állapotú, így jelenleg éppen a trombitáskarzathoz érkezik le, holott eredetileg, mint ahogy a Schön metszet 1541-ben mutatja, az Óriásterem Várhegy felőli széléhez ért le.

Helyreállításnál az eredeti, meredekebb, valószínűleg pihenő nélküli, fedettlépcsőt kell rekonstruálni, amelynek végén a kortinafalon leérkező csörlő emeli fel a látogatókat a felsővár körüljáró falkoronájára.

A Schedel krónika metszetén, az Óriásterem homlokfalain ugyanilyen csörlőlházak voltak a dunai kikötő felől érkezők felemelésére. A Schedel krónika óriástermi ábráján a terem tetőidomának déli végén a tetőgerinc mögött egy nyolcszögletű lépcsőtorony felső szintjét látjuk a tetősisakkal, amelyben az Óriásterem karzatai a fedett lépcső és esetleg az alatta lévő ebédlőterem közötti közlekedést bonyolították le. Az Óriásterem tetőidomában négy felülvilágító is megjelenik, közülük egy nagyobb.

Most, amikor az Európai Duna Régió Stratégia (EDRS) kialakításához kidolgozandó projektek adják az alapot, Zsigmond király pre Európa Parlamenti Óriástermének rehabilitációja, használatba vétele, megnyitása a nagyközönség számára is, szimbolikus jelentőséggel bírna. A budavári Óriásterem helyreállítása után a kort idéző művelődéstörténeti rendezvényeken kívül alkalmas lehet az Európa Parlament kihelyezett üléseinek vagy regionális, illetve a Duna térség makroregionális üléseinek a befogadására is.

Különleges funkcióját és elhelyezkedését tekintve: Európa közös történelmében kiemelkedő helyszíneként a Dunán érkező küldöttek számára könnyen elérhető Duna-parti Óriásterem az európai népek együttműködésének erősítését, egymás közötti béke megteremtését és fenntartását szolgálta egész Európa minden államának képviselével Zsigmond idejében. Most, mintegy folyamatosan, az EDRS Duna-menti épített örökség helyreállítása, érték kibontakoztatása téma vezérprojektje lehetne, kapcsolódva konkrétan az EDRS magyarországi célpiramis II. B. Turizmus fenntartható fejlesztése és III. Dunai identitás és együttműködés erősítése prioritásaihoz. ■

A gyulafehérvári székesegyház gótikus főszentélyének

18. századi bontásáról és újraépítéséről

PAPP SZILÁRD

A Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség a székesegyház nyugati részének, majd a Lázói-kápolnának a restaurálása után tervbe vette a főszentély felújítását is. Ennek egyik első állomásaként 2007–2009 között Kis Lóránd és Egri Hunor restaurátorok falkutatásokat végeztek a szentély épületén. Egymástól függetlenül arra a következtetésre jutottak, hogy az épületrészt az 1750-es években történt restaurálása alkalmával az alapokig lebontották, majd az elbontott részleteket is felhasználva a szentélyt nagyjából az eredeti gótikus szerkezetet és formákat követve építették újjá. Miután e nem mindennapi eljárás felvetésével kapcsolatban hamar kétségek is támadtak, továbbá a szentélyről szóló szakirodalomban a 18. századi restaurálásról egymásnak ellentmondó, de a fenti elméletet szintén megfogalmazó állítások olvashatók, a kérdés tisztázásához szükségesnek tűnt a rendelkezésre álló források eddigieknél szélesebb körű vizsgálata. Két forráscsoport jött számításba: egyrészt a 18. századi munkákkal kapcsolatban keletkezett egykorú, latin, német és magyar nyelvű, jelenleg több helyen őrzött iratanyag (Gyulafehérvár, Batthyaneum, illetve Érseki Levéltár; Budapest, Magyar Országos Levéltár; Bécs, Hofkammerarchiv); másrészt maga a főszentély épülete, amely jelenleg kívülről teljesen fel van állványozva, belsejében pedig egy mozgatható állvány segítségével lehetett további, korlátozott falkutatásokat folytatni (e munkálatokat Kis Lóránddal együtt végeztük).

A megújítás elsődleges oka, előkészítésének és kivitelezésének menete, továbbá kiterjedése, költségei és a munkában részt vevő személyek az írott anyag alapján nagy vonalakban rekonstruálhatók. A káptalan 1749-ben megbízta Adalbert Matscheggo bécsi pallért, illetve a fehérvári erőd *director*-át, Jakob Zultner (†1755) hadmérnököt, hogy a rendkívül rossz állapotban lévő szentély megmentésére tegyenek javaslatot. Elképzeléseiket Matscheggo az újonnan kinevezett püspöknek, Sztoyka Zsigmond Antalnak (1750–1759) vázolta fel: némileg eltérő módon, de mindketten külső támoikkal gondolták megtámasztani az épületet. Matscheggo azonban azzal fejezte be levelét, hogy e javaslatok csak rövid távon jelenthetnek megoldást. Ha ugyanis tartósabb épületet szeretnének, akkor a szentélyt az alapokig le kell bontani és újra kell építeni, melynél felhasználhatók a korábbi épületből származó anyagok is. A püspökség először Zultner tervét fogadta el, és 1751 áprilisában a nagyszombeni Kincstartóság ki is utalt a renoválásra 1422 rajnai forintot. Ez év végén Mária Terézia azonban mégis arról értesítet-

A szentély külseje északkeletről

te Kászoni Bornemissza Ignác kincstartót, hogy a püspök kérvényben fordult hozzá, amely szerint a szentély az összedőléssel fenyeget, és azt Matscheggo javaslata alapján mielőbb az alapoktól újjá kellene építeni. Hogy Zultner tervétől pontosan miért álltak el, és miért döntöttek a jóval nagyobb szabású munka mellett, pillanatnyilag nem ismert. Nem kizárt, hogy az épületen időközben még súlyosabb károk keletkeztek, de az is lehet, hogy az új püspök elképzeléseinek jobban megfelelt egy hosszú távra szóló beavatkozás.

A királynő a püspök kérvényének 1752 elején helyt adott, és tavasszal ki is utaltak az építkezésre újabb 6000 forintot. A munkálatok szakmai vezetését Martin Kohlbergerre bízták, akinek az elképzeléseit az udvari építész, Johann Baptist Martinelli (†1754) hagyta jóvá. 1753 januárjából fennmaradt a részletes előzetes költségvetés, melynek számos helyén egyértelműen szó van a szentély alapokig történő teljes lebontásáról és újraépítéséről. Fennmaradt továbbá Kohlberger jelmagyarázattal ellátott tervrajza is, amely jórészt ugyan az újonnan emelendő épületet mutatja, de szerencsére a régi szentélyre vonatkozó információkat is tartalmaz. Az építkezés meglehetősen gyorsasággal, három idény alatt lezajlott, 1755 őszén a püspök ugyanis már felszentelte a főoltárt. A munkálatok során felhasznált anyagokról, szerkezeti elemekről és költségeikről részletesen tudósít egy 1754-ben készült kimutatás, valamint az 1757-ben kelt végelszámolás is.

A főszentély épületén megfigyelhető jelenségek alapvetően alátámasztják az írott forrásokból levonható következtetéseket. Noha vannak olyan megoldások, melyeket önmagukban magyarázhatnánk csupán az épületen végzett utólagos javításokkal, megerősítéssel, számos olyan jelenség is észlelhető, amely kizárólag úgy keletkezhetett, ha a szentélyt valóban elbontották, majd újraépítették. Ami a bontás mértékét illeti, a szentély nyugati, román kori boltszakaszához nem nyúltak, a bontás határát

kijelölő falelválás mind az északi, mind a déli oldalon a második boltszakasz nyugati vége előtt húzódik. Az „alapokig történő” lebontás valójában a gótikus lábazati párkány tetejéig történt, mivel a szentély körüli külső járószint a 18. századra már meg volt emelve, azaz a gótikus lábazati rész ekkor már a föld alatt volt. Az ettől a szinttől való újraépítést kívül egyértelműen mutatja a gótikus lábazatra ráépített barokk lábazati sáv, amelynek falsíkja ráadásul majd mindenhol máshol húzódik, mint a középkori falsík.

A körítőfalak vastagságát – ahogy az a tervrajzon is látható – a gótikus épülethez képest kb. 22–24 cm-rel megnövelték, nyilván statikai okokból. A falazáshoz nagyobb mértékben felhasználták a 13. századi szentély kváderanyagát, és az ablakbélleteknek legalább a kétharmadát az eredeti réteggövekből építették újra. Hogy ezek esetében az új, nagyobb falvastagságot „elérjük”, eléjük kívül-belül vékony kőlapokat illesztettek. Az ablakok hengertagjainak gyakorlatilag az összes lábazata és fejezete 13. századi faragvány, és legalábbis formailag bizonyosan hitelesek a mérművek is. A belső falpillérek réteggöveinek és fejezeteinek jó része szintén az eredeti épületből származik, ha ezeknél számos helyen átalakításokat is megfigyelhetünk. Nem kizárt, hogy belül a faltagolás eredetileg valamivel összetettebb volt, mint ma, amire a jelenlegi járószinttel egy magasságban, a záradékrész falszakaszai mellett húzódó, most megtalált padka is utal. Bizonyosan az eredeti formákkal és jórészt a 13. századi faragványokkal épült vissza a szentély boltozata, ahogy a külsőt tagoló párkányok esetében a gótikus darabok, de legalábbis formáik újrafelhasználása többnyire szintén kimutatható. A szentélyzáradék figurális díszű főpárkánya eredetileg nem is a gótikus, hanem a román kori főszentélyhez készült. Ezt a figurák feltűnő azonossága mutatja az északi diadalív pillér fejezetének alakjaival, illetve az, hogy a poligonális sarkokon elhelyezkedő párkányszakaszokat utólag faragták át a sarkoknak megfelelően.

A szentély körítőfalait és támpilléreit több szinten is kötővasakkal erősítették meg, ahogy az a tervraj-

A szentély külseje északkeletről -fel-állványozva

zon is látható. A külső kváderfelületén kilenc féle kőfaragójelet lehet összeszámolni, közülük négy bizonyíthatóan 18. századi, de ez a többi esetében is valószínűnek tűnik. A szentély déli oldalán álló barokk sekrestye datálását és viszonyát a szentélyhez pillanatnyilag nem lehet egyértelműen meghatározni. A legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a szentély újraépítésével egy időben, de termódosítást követően épült.

A 18. századi lebontás és visszaépítés ellenére a székesegyház szentélye jelenlegi formájában is gótikus építménynek tekinthető. A bontás és az újraépítés során ugyanis nem csak szerkezetét és formáját tartották meg nagymértékben, de az új épületet jórészt az eredeti elemekből építették vissza. Hogy ez az eljárás milyen megfontolásokon alapult, az pillanatnyilag csak sejthető. Az írott anyagban egyedülként megfogalmazódó ok, a szentély igen rossz állapota önmagában aligha kielégítő magyarázat. Elgondolkodtató ugyanis, hogy a renoválást megörökítő emléktábla szövegében a püspök fontosnak tartotta megemlíteni, hogy a szentélyt a régi formák alapján újítták meg. Valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha valamiféle historizáló, a korszak közép-európai építészetiében egyébként jól megfogható megfontolást tételezünk fel itt is. Gyulafehérváron ez aligha lehetett független a konkrét történelmi eseményektől, a székesegyház másfél száz év utáni katolikus kézbe való visszakerülésétől. Ez lehetett az, ami eleve nem engedhette meg egy modern főszentély emelését a püspökségi központ Szt. István korára visszanyúló eredetét és a kontinuitást hangsúlyozó gótikussal szemben.

Hogy a szentély felújításával kapcsolatban az eddig nem tisztázott kérdésekre még választ kaphassunk, tervbe van véve a kutatás folytatása. Ez részben a helyszínen további falkutatást és bizonyos pontokon szondázó ásatást jelentene. Másrészt a 18. századi püspökség e historizáló gondolkodásmódjának érdemes lenne a szellemi hátterét is feltérképezni, hogy esetleg pontosan is megismerhessük ennek a lokális jelentőségén messze túlmutató renovációnak a mozgatórugóit. ■

Az északi fal egyik ablakának alsó sarkából az eredeti bélétréteggövek elé helyezett, a falvastagítást szolgáló utólagos kőlapozással

Forók: Papp Szilárd

Elvesztettünk egy műemlékvédőt....

Egy lelkes műemlékvédővel és egy nagyszerű emberrel kevesebben lettünk. Salamin Kálmán április 10-én eltávozott közülünk. Tudtuk, hogy 2008-ban súlyos szívbetege miatt műtéten esett át, ami után egészsége megromlott, de bízunk benne, hogy meggyógyul, és még sokáig közöttünk marad halk szavú, békés, szeretni való egyéniségével.

Búcsúzóul emlékezzünk Salamin Kálmánra életútjának rövid felidézésével és méltatásával: Felmenői a reformkor idején települtek Svájból Magyarországra. A rokonság azóta is összetartó módon szépen gyarapodott, általában népes családokat alapítva. Öntudattal mesélt a Salamin találkozókról, melyre messze földről is érkeztek leszármazottak. Kálmánék négyen voltak testvérek. Az Ő házasságából három gyermek született, mindig büszkeséggel, szeretettel beszélt róluk.

Felsőfokú épületgépész végzettséggel a negyvenes éveinek derekáig épületgépész tervezőként dolgozott. Utolsó tervezői munkahelye a MÁVTI volt. Innen érkezett a 90-es évek elején a Kincstári Vagyongazdálkodási Szervezetbe, ahol eleinte főelőadóként ingatlanokkal, majd fokozatosan egyre inkább műemlékekkel, illetve az egyházi ingatlan-visszaigénylések ügyeivel foglalkozott.

1997 januárjától, az akkor megalakuló Műemlék- és Egyházi Ingatlankezelési Osztály vezetőjévé nevezték ki a Kincstári Vagyonigazgatóságnál. Az ügyek, ingatlanok és a szervezet átalakításának következtében 2002-ben az osztály Műemléki és Kulturális Örökség Főosztálya alakult, melynek vezetője továbbra is ő maradt. 2002-ben a régészeti örökség, a műemlékvédelem érdekében kiemelkedő tevékenységet folytató személyek és szervezetek részére adományozható állami kitüntetésben részesült, Schönwisner István emlékéremmel ismerték el munkáját. 2006-tól a vezérigazgató műemléki tanácsadója lett.

2007-től rövid ideig a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnál dolgozott, ahol mindössze két évet töltött, de a munkatársai itt is tisztelték tudása és a szakma iránti elkötelezettsége miatt. Személyes tapasztalatom az, ha megbeszélések, értekezletek során találkoztunk, mindig a megoldásra koncentrált, és a maga szelíd természetével érvelt, méltósággal fogadta mások, esetleg ellenkező véleményét. Bármilyen közös ügye keletkezett a műemlékvédelemnek a KVI-vel, a kulcsszó mindig „Salamin Kálmán” volt. Számomra a sors ajándéka, hogy a munkában töltött utolsó éveimet Kálmán mellett tölthettem. Itt ismerhettem meg segítőkész emberi kvalitásait is, amit a családja és az emberek iránti szeretete jellemzett.

Kálmán, nyugodj békében!

Ferencz Zoltán

Helyesbítés

– megjegyzéssel

Tisztelt Nagy Zoltán!

Az Örökség c. folyóirat legfrissebb számában a nevem alatt megjelent beszámoló olyan sok hibát tartalmaz, amely miatt az egész írás vállalhatatlan. Amikor a számomra érthetetlenül elkapkodott, gyors közlés érdekében megküldte nekem az Ön által átszerkesztett (egyébként nem közlésre, hanem belső munkaanyagként szánt) szöveget - azonnal kijavítottam a legbántóbb hibákat, de megdöbbenésemre nem ez a javított változat jelent meg a nyomtatásban.

A képek összekeverése, kontroll nélküli átszerkesztése végképp értelmetlenné és használhatatlanná teszi a beszámolót, ezért a szerkesztőség helyett is elnézést kérek kollégáimtól és az olvasóktól.

Kérem, hogy ezt a bocsánatkérést a következő lapszámukban is szíveskedjenek közölni.

Üdvözlettel:

Németh Katalin

Tisztelt Németh Katalin!

Nézzük először is a tényeket: Ami az Ön számára elkapkodott gyors közlés volt, azt én terveztem. Előre. Erről nem tudhatott. Az „átszerkesztés” abból állt, hogy 1./ a kisebb stiláris és helyesírási hibákat kijavítottam, a kisebb összefoglalókat a tipográfia igényei szerint egy-két helyen átcsoportosítottam, az értelmüket, tartalmukat nem változtatva meg. 2./ A nekem megküldött szövegből sehol

nem derült ki, hogy „munkaanyag”-ról van szó. A képek „átszerkesztésére” vonatkozó megjegyzését nem tudom értelmezni. Ez *újtság*, amit másképp kell törölni, mint egy A/4-es papíron kinyomtatott hivatali *jelentést*. Igen, megtörténik, hogy sok szöveg és sok kép esetében nem okvetlenül esik egymás mellé a kép és a szöveg. Lehet, hogy alatta van. Vagy fölötte. A hibákat illetően pedig: az *értelemszerű*, tehát az értelmet meg nem változtató rövidítéseket úgy hívják, hogy szerkesztés. Ez a szerkesztő ügye. (Ha téved, az is.) Mint például Súr felújításánál visszakerült Welledits Lajos és Máthé Zsuzsa neve. Hiba. Az enyém. A Fejér megyei Levéltárnál bekerült egy mondat: „Az apróbb hibák ellenére az összkép kiváló” – tipográfiai okai voltak, remélem, nem ez okozott gondot. 12. oldal, Barnagnál eltűnt egy választójel. A 14. oldalon a sümegi plébánia-templom ismertetésénél eltűnt a mondat második fele, egyúttal Sáska, Dabospuszta romkonzerválás megjelölés is. Hiba. Ugyancsak a szerkesztés hibája, hogy a korrektúrában nem vettem észre a veszprémi Bíró-Giczey háznál az utólagos változtatásokat. Ezekért a hibákért elnézést kérek.

Egyébként sok ilyen, a felügyelői munkát jól érzékelhető, kritikus és bátor összefoglalóra lenne szükség, hogy mindenki lássa, mi minden van egy-egy hivatali döntés mögött.

Tisztelettel:

Nagy Zoltán

Amíg egy ház eljut odáig...

Szerzőnk egy átlagosnál érdekesebb pesti bérház közös képviselője. A ház azért érdemel figyelmet, mert műemlék, és egykori lakója s építtetője Hauszmann Alajos, és mert a lakók, élükön Góriné Alberti Lillával több évi szívós küzdelem után elérték, hogy az épületet – otthonukat – régi fényében állítsák helyre. A történet példaértékű. Szerzőnk az idei Műemléki Világnapon megkapta a Műemlékvédelemért Forster Gyula emlékérmét.

GÓRINÉ ALBERTI LILLA

Híres építészünk, Hauszmann Alajos jól ismerte még gyermekkorából a budai Duna-part e szakaszát, hiszen édesapja kis szatócsboltja is a Szarvas tér környékén állt, és amikor az 1890-es években formát öltött a budai Duna-part rendbe hozásának régi terve – hasonlóan a pestihez – Hauszmann úgy döntött, hogy itt építi fel családi otthonát, három kicsi lakóház helyén.

Ebben az időben kapta meg munkássága egyik legjelentősebb megbízását, a királyi palota újraformálását. A hely kiválasztásában az is szerepet játszott, hogy lakása közel legyen kiemelkedő munkája színteréhez.

A Döbrentei utca 10.sz. alatti ház 1892-ben készült el. Hauszmann feleségével az első emeletre költözött, s nővérének és húgának is tágas lakásokat alakított ki az épületben. A házat tervező „Hauszmann Sándor építő mester” valószínűleg unokatestvéri rokonságban állt Hauszmann Alajossal.

A terv nem mutat többet egy átlagos, eklektikus neoreneszánsz épületnél. Érdekes, hogy szinte függetlenül kezelte az építész a Várkert rakpart felé néző és a Döbrentei utcai homlokzatokat. A belső terek közül a bejárati előcsarnok és lépcsőház, különösen pedig az építészprofesszor első emeleti lakása igen magas formai és műipari színvonalat képvisel. A tetőzetet középen kiemelkedő rész osztja két oldalsó szakaszra, ezt egykor mázas, sejtmintás cserpekkel fedték, de a háborút követő helyreállítások csak kis részt tudtak befedni ezzel, a tetőzet

többi részét az akkor kapható, bontásból származó cserepekkel fedték. A csapadékvízét sajtolt, díszes üstök gyűjtik, felettük spiáter öntvény sárkánydíszek őrködnek.

A hatvanas évek elején történt felületes felújításkor a tetőzetet megerősítették, a Duna-parti homlokzatot az Erzsébet híd újjáépítése idején kijavították, s ez történt a lépcsőházzal és az impozáns bejárattal is. A nagy lakásokat apró társbérletekre, majd kis lakásokra szabdalták fel, ezért az udvaron kezdetleges függőfolyosókat építettek.

A Hauszmannék a II. világháború kezdetéig laktak a Döbrentei utcában. 1945-ben a várbeli cselédség s a romeltakarításban részt vevő néhány nagy létszámú vidéki család – a lakásokat feltörve – elfoglalta a házat. A hatvanas évek elejéig semmi számottevő nem történt a ház érdekében, csak ezt követően került sor névleges felújításra. Ezt a pusztítást azonban megszenvedte a műemlék. Eltűntek a ház eredeti díszei, a lépcsőházban olajlabazat készült, és csak egy véletlennek köszönhető, hogy az I. kerületi IKV munkatársa – egy lakó halálát követő leltározás közben – észrevette, hogy az első emeleten a mennyezet „valami csillog”. A csillogó valami egy kép volt, méghozzá Lotz Károlyé. Ezután az IKV hivatászerető munkatársa elindította a harcot a mentésért.

1991-ben a bérlők egy része megvásárolta a lakásokat, volt, aki eladta és elköltözött, s a ház lakossága apránként kicserélődött.

Megkezdődött a műemléki mentés. Az új tulajdonosok, és a maradék észrevették, hogy nem akármi-lyen házban élnek, s megértették, hogy nem elég a

A Döbrentei utca 10.sz. alatti ház 1892-ben készült el. Hauszmann feleségével az első emeletre költözött.

December 7-én lebontották az állványokat, és most a Duna-parti homlokzat teljes pompájában ragyog a napfényben

saját lakást belülről rendbe tenni, ha a lépcsőház s a homlokzat olyan pusztuló állapotban van, amilyenben. *Ráday Mibály* is felhívta a figyelmet a romos állapotú épületre, a Műemléki Felügyelőség pedig 1997-ben védetté nyilvánította a házat.

Mi, a magántulajdonban lévő lakások tulajdonosai megértettük, hogy a műemléki mentés feladata nagy részben ránk hárul, ezért egy felújítási tervet készítettünk. Először a százéves közművek felújítása, az állandóan beázó felső lakások felett a tető, az életveszélyes kémények rendbetétele után a Duna-parti homlokzat tetejének felújítását kerítettük sorra..

A szomszédos házban lakó *dr. Vukov Konstantin* műemlékvédelmi szakértő elkészítette az épület teljes műemléki dokumentációját, az engedélyezési tervet, és megkezdődhetett a tényleges műemléki mentés. Terveink kivitelezéséhez rengeteg szakmai és anyagi támogatást kaptunk a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal munkatársaitól és a Budavári Önkormányzattól. A felújításokra sikerült megismerni a FANDLI Bt-t, amelynek tulajdonosa *Bugovics Kálmán* szakmérnök és lelkes csapata, megérte lelkesedésünket magas színvonalon végezte el a műemléki felújítások nagy részét.

De ki kell emelnem a tulajdonosok áldozatvállalását, akik zokszó nélkül fizettek újabb és újabb összegeket a felújítási alapba, és amikor sikerült előteremteni a Duna-parti tetőzet felújításának anyagi fedezetét, a pécsi Zsolnay gyár igen kedvezményes áron bocsátotta rendelkezésünkre a piros, sárga és fehér tetőcserepeket. Megható volt, hogy amikor begördült a ház elé a kamion, a tulajdonosok legnagyobb része éjjel kettőkor megjelent a kapunál, a férfiak segítettek a több tonna cserép lerakódásában, a lakótársnők kávét főztek, szendvicset hoztak a szállítóknak és a fiatal rendőröknek, akik az utat biztosították, s velünk együtt örültek, hogy már itt tartunk....

Aztán újabb befizetések és pályázatok következtek, majd sor került a lépcsőház rendbetételére is (46 évig nem volt kifestve!), megszűntek az esők idején a hatalmas tócsák, melyek a beázás következményei voltak. Kezdtünk optimisták lenni....

A már csaknem húsz éve tartó felújítás következő lépése volt az, amikor – óriási levegővétel után – végre nekiláthattunk a homlokzat felújításának...2009.október 1-je nagy nap a ház és a lakók életében. Ekkor állványozták fel a Duna-parti homlokzatot. Kiderült, hogy a legfelső részen még sok gyönyörű, de kopott, töredezett dísz, oroszlánfej, csigaalakzat található. Ezek felújítása azonban újabb nagy anyagi fedezet előteremtését tette és teszi még szükségessé. December 7-én lebontották az állványokat, és most a Duna-parti homlokzat teljes pompájában ragyog a napfényben, szemben a pesti szálodasorral. De a történetnek még nincs vége, mert vár ránk a lépcsőház, a kapualj, az udvar, az értékes csigalépcső...hogyan szakavatott kezek munkája nyomán az egész ház visszanyerje régi szépségét. ■

Enteriőr a Döbrentei utca 10. sz. házából

Az I. kerületi IKV egyik munkatársa észrevette, hogy az első emeleten a mennyezeten „valami csillog”. A csillogó valami egy kép volt, mégbozzá Lotz Károlyé.

A fotókat a szerző készítette

MAB-Debrecen

Április 15-én tartotta, ötvenkettedik ülését, a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége Hajdú-Bihar megyei Szervezete (MTESZ) Műemléki Albizottsága.

Dr. Angyal László András elnök köszöntőjében méltatta a XXVI. Műemléki Világnap jelentőségét, kiemelve, hogy a műemlékvédelem napszámái nélkül nincs műemlékvédelem. A 2009 évi munkaprogram beszámolóját követően *Pataky Emőke* és *Tronkáné Nagy Edit* (KÖH) a debreceni műemlékek jelenlegi állapotáról és a megyében található kastélyok, kúriák (szám szerint 11) helyzetéről számoltak be. A tájházakra és népi műemlékekre speciálisan vonatkozó pályázati kiírások sürgető igényére *Pataky Emőke* hívta fel a figyelmet. *Rácz Zoltán* építésztervező a tanyák világának bemutatását és azok védettségét hiányolta, s felvetette a vályogtéglák „bevizsgálhatatlanságának” problémáját is. *Gellér Ferenc* egy vélhetően 1600-as években épült védett debreceni ház sorsát mesélte el. Az eredményes tanácskozáson az „utolsó mohikánok” tanújelét adták, hogy a műemlékvédelem napszámái hogyan öröknek épített örökségünk értékei felett. LG.

Amiről a Felügyelet beszámol II. Észak-Alföldi Iroda

Márciusi számunkban kezdtük meg a KÖH Irodáinak tavaly végzett munkájáról szóló beszámolókat közlését. A Közép-Dunántúli Iroda összefoglalóját most az Észak-Alföldi Iroda beszámolóival folytatjuk

SZATMÁRI ISTVÁN

Hajdú-Bihar megye:

Debrecen:

Kossuth u. 18. M-1788 Lakóépület felújítás „sokadik ütemében” a tetőszerkezet javítását és héjalás részleges cseréjét végezték el.

Piac u. 11-15. Aranybika Szálloda M-10613 Belső részleges felújítás, tűzvédelmi berendezések kiépítése.

Piac u. 39. (Rickl-ház) Homlokzatfelújítás, belső udvar rendezése, térburkolás

Szent Anna u. 15. rk. Szt. Anna-székesegyház M-1763 Templombelsőben falképek restaurálása

Széchenyi u. 6. (Diószegi ház) M-1798 Az épület falkutatása, utólagosan épült melléképületek lebontása megtörtént (a teljes helyreállítás építési engedélye folyamatban)

Nagyterdei krt. 98. DEOEC (Klinika) M-11061 A védett 19 db pavilon épület közül: Kenézy Könyvtár felújítása, kisebb átalakítása, valamint az Ideg- és Elmeklinika felújítása, kismértékű bővítése befejeződött. (További 5 épületre vonatkozó építési engedélyt adtunk ki az építendő részére, pályázatuk folyamatban van.)

Egyetem tér 1., Egyetemi Főépület M-9663

Auditorium Maximum (Nagyelődő): teljes gépészeti és építészeti helyreállítása

Díszterem: II. világháborúban megsemmisült ablakainak rekonstrukciója öt ólomüveg ablakból három kész

Batthyány u. 26., Mű-Terem Galéria, egykori lakóház M-1761 teljes homlokzatfelújítás, tetőfedés részleges javításával

A megye területén:

Berekböszörmény, Köztársaság u. 2. református templom M 1840

Nyugati karzat mellvédjének fa kazettáin megtalált festett minták restaurálása

Hajdúböszörmény, Bocskai téri ref. templom M-1821

Teljes külső felújítás a falkutatás alapján történő helyreállítással

Esztár, Árpád u. 42. Erdődy kúria M-1871 a külső felújítás folyamatban

Hortobágy, Kilenclyükü híd M-1852

Teljes rekonstrukció az útfelújításhoz kapcsolódóan, statikai megerősítéssel, a kőanyag kezelésével

Hortobágyi Csárda M-1851

rekonstrukciója, bővítése új konyhai építménnyel – folyamatban van (közben falkutatás)

Létavértes, ref. templom M-1888

Tetőszerkezet felújítása, cseréje, tetőhéjazat cseréje (befejezett), homlokzatfelújítás (folyamatban)

Zsáka, román ortodox templom M-1838

Külső felújítás I. ütemében tetőszerkezet javítás és héjazat cseréje megtörtént, további felújítás ez évben várható

Hajdúhadház, Bocskai tér, református templom M-10995

Héjazatcsere készült el NKA támogatás segítségével

Nagyrabé, református templom M-1833

Homlokzatfelújítás (javítás, festés) és faszindelyfedés felújítása, kezelése készült NKA támogatás segítségével

Jász-Nagykun-Szolnok megye:

Karcag, Morgó csárda:

Folyik az épület külső- belső felújítása. Falak megerősítése, tetőszerkezet javítása, falszárítás, burkolatok cseréje, fűtés villanyvezetékek korszerűsítése, melegítőkonyha kialakítása.

Jászberény, Nagyboldogasszony főtemplom:

Belső falfestményeinek restaurálása. A kupola teljes restaurálása, statikai megerősítése, mellékoltárok restaurálása, díszítőfestés restaurálása.

Szolnok, Xavéri Szent Ferenc kápolna:

külső- belső felújítása. Statikai megerősítés, villanyvezetékek korszerűsítése, homlokzatok falszárítása és festése, eredeti burkolat helyreállítása.

Jászberény, Főtér felújítása:

Folyik az EU pályázatának előkészítése, épületek külső homlokzatai, parkrendezés, burkolatok, világító testek, hídfelújítás.

Csutor Éva tájékoztatója

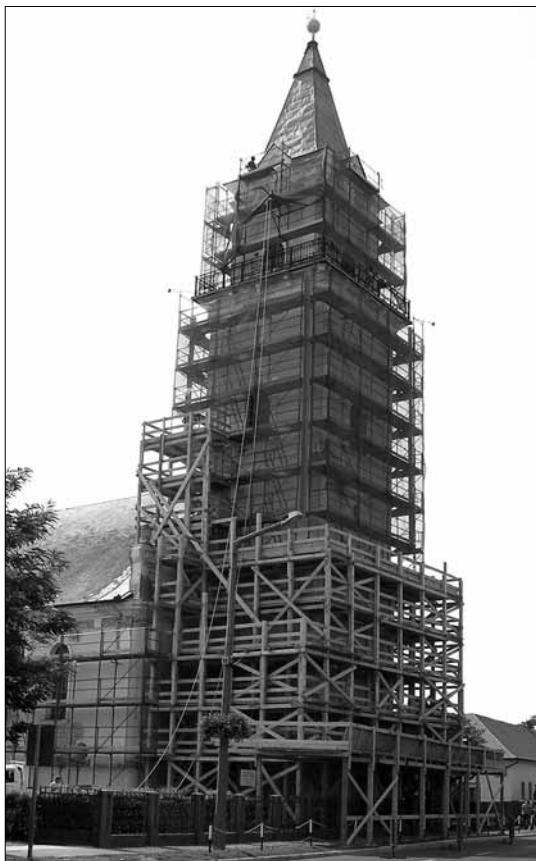
JNKSZ megye, déli rész

A terület műemlékállományát az 1867 és 1929 közötti gazdasági, kulturális virágkor – és az ennek következtében kibontakozó építészeti fellendülés – határozza meg és e korszakból is kiemelkedik számarányával a szecesszió. E kategórián belül változó a szín-

Restaurált falképek a debreceni Szent Anna-székesegyházban

Fotó:
Tronkáné Nagy
Edit

vonal, a kedves, provinciális, de a maga helyén mégis meghatározó kisebb lakóépületektől a kiemelkedő, országos jelentőségű (és többnyire grandiózus méretű) középületekig minden megtalálható. E korszaknak s a történeti előzményeknek következtében nem az aprófalvak, hanem az inkább mezővárosi jellegű, nagyobb települések a jellemzők. Miután ezek az építészeti korszakok sokáig a műemlékvédelem és a társadalmi értékítélet perifériájára szorultak, ebből a korból sok, kiemelkedő jelentőségű és az adott települések építészettörténetében, arculatában meghatározó fontosságú épületnek nincs műemléki védettsége. A teljesség igénye nélkül csak néhányat megemlítve (s fotóját mellékelve), ilyen például: Szolnokon a Sztehlo Ottó által tervezett református templom, Baumhorn Lipót zsinagógája, Hegedűs Ármin Tisza szállója, az evangélikus templom, a Kádár cukrászda épülete. Törökszentmiklóson az Aigner Sándor tervezte katolikus templom, plébánia, apácázárda és az általuk közrezárt tér barokk köztéri szobrok együttese; Kunszentmártonban a Nagykun Kerület Törvényhatósági Házának Jung József féle egykori börtön épülete (ma: helytörténeti múzeum), a Talányi ház, valamint a vasútállomás épülete. Az itt előbb felsorolt épületek mindegyikére hivatalból előterjesztettük a védetté nyilvánítási javaslatot, de a védetté nyilvánítási eljárások ideiglenes szüneteltetése miatt ezek többsége már a VNYB elé sem került. A VNYB által tárgyalat esetek is még felterjesztésre várnak.

Erre sorsra jutottak azok az állampolgári javaslatok is, amelyek nagy, több ingatlanra kiterjedő védettségek szűkítését kérték (pl.: Szolnok, Ó-Szolnoki vasútállomás ingatlan együttese), de felülvizsgálatra szorul a Szolnok, Kőrösi út 1-3 sz. alatti Vasúti Járműjavító telephely ügye is, ahol egy hatalmas kiterjedésű, vegyes épület állományú ipari területet védünk egy cca 20 m² alapterületű víztorony miatt.

A védett épületek műszaki állapota általában megfelelő, csak a szolnoki járműjavító telephelyen található víztorony és a Cserkeszölői Borház-pince esetében kritikus a helyzet. Az előbbinél a kiadott kötelezésünk hatására elkészültek az engedélyezési és kivitelezési tervek, papíron a kivitelezés – helyreállítás is elkezdődött. Az utóbbi esetben pedig olyan tulajdonos váltásra került sor, amely várhatóan funkcióváltást és helyreállítást eredményezhet.

A beadott kérelmek alapján megismert építési szándékok többnyire a pályázati lehetőségek mentén alakultak, azaz az energetikai korszerűsítésekkel (nyílászáró csere, homlokzatfelújítás, napelemek elhelyezése stb.) függtek össze, ahol csak több-kevesebb kompromisszum árán lehetett a pályázati követelményeket, az építetői igényeket és a műemléki szempontokat összeegyeztetni. Ilyen munkák voltak például: Szolnokon a Megyeháza energetikai korszerűsítése, nyílászáró csere és napelemek telepítése, a Verseghy gimnázium homlokzat felújítása és nyílászáró javítása, a Varga Katalin gimnázium új épületének nyílászáró cseréje, a Mezőtúri református gimnázium kollégiumi épületeinek nyílászáró cseréje stb. Közelebb áll a műemléki helyreállítási céljához a törökszentmiklósi református templom homlokzatának felújítása, vagy a túrkevei református templom tetőfelújítása. Az előbbinél remény van a belső restauratori igényű felújítására is, míg az utóbbi esetében a tetőfelújítás befejezése ellenére olyan műszaki problémákra derült fény, amelyek következtében a templom további rendeltetészerű használatát fel kellett függeszteni, illetve bizonyos munkák elvégzése kötelezést kellett kiadni (a kazettás födém alulról burkoló stukatúrozás, illetve a kazettákat díszítő gipszszrozzták elkorrodált rögzítései meglazultak, potyognak, biztonságos rögzítésük nélkül a templom nem használható).

Nagyobb méretű kastély és park együttesek erre a területre nem jellemzőek, illetve korábban vitatható színvonalú felújításon, átalakításon estek keresztül (pl. Képtó, Almásy kastély, bár ez nem is védett). Idén a mezőtúri, a volt Albrecht kastélynak a tervek alapján biztató funkcióváltása, átalakítása és felújítása várható. Végül, de nem utolsó sorban szót kell ejteni a hatósági munkát predestináló jogszabályi változásokról. Szinte hihetetlen a területet érintő jogszabályok változásának gyakorisága, ennél már csak azok tartalma katasztrofálisabb. Jóformán alig van már a kezünkben koherens, megfelelő részletettségű joganyag (a határozat mintákról már nem is beszélve).

A Rábel Károly által tervezett és az 1789-ben felszentelt egyhajós törökszentmiklósi református templom felújítás közben

Fotó: Csutor Éva

A korábban helyreállított Baumborn Lipót tervezte szolnoki zsinagóga védetté nyilvánítására a mai napig nem került sor.

Fotó: Csutor Éva

Az 1900-ban épült Intze-féle víztoronyban lévő 120 m³-es víztartály helyreállítása

Fotó: Csutor Éva

Hovatovább Szolnok város helyi értékvédelmi szabályzata tartalmasabb, mint az országos védelem alatt álló műemlékeket védő törvények, kormány- és miniszteri rendeletek.

Elképesztő, hogy olyan helyzet alakulhatott ki, hogy a műemléki területeken a bontási eljárásokban *egyetlenül nem vagyunk már szakhatóság*. Abba, hogy a műemléki területen egy történeti épület milyen színű legyen, vagy egy cégtáblát ki lehet-e tenni rá vagy sem, beleszólhatunk, de hogy lebontják-e vagy nem, abba már nem (miközben ilyen kitételek szerepelhetnek a hatályos joganyagban, hogy ha valaki engedély nélkül lebont egy épületet, akkor azt a hatóság szankció nélkül tudomásul veszi). Ennek nagyon gyorsan visszafordíthatatlan, tragikus következményei lesznek, különösen hogy most a védetté nyilvánítások is állnak. A szolnoki vártemplom műemléki környezetében, kiemelten védett régészeti területen az utolsó még álló történeti épületre, a plébánia épületére már úgy adhatott az önkormányzat jogerős bontási engedélyt, hogy arról már utólag is csak véletlenül értesültünk.

Másfél év alatt nem nagyon lehet a mai viszonyok alatt a tervezéstől a helyreállítás befejezéséig eljutni. Ezért először egy folyamatban lévő, érdekesebb munkáról küldök néhány képet (Szolnok, Kőrösi u 1-3 MÁV Járműjavító telephely ún. Intze féle víztorony. Épült 1900-ban): Kiindulási állapot, amikor köteleztük a tulajdonost a helyreállítás megkezdésére: Munkakezdés után (2009. december) a beállványozott víztorony és a víztoronyban lévő 120 m³-es ún. Intze típusú víztartály (a tervezők Intze Ottó mérnök neve alapján elnevezve) ahogy máskor sohasem látható. A díszes faburkolat már el van bontva, a víztartály a nehézállványhoz van kihorgonyozva és az állványon körbejárható, felülről megtekinthető. Ez a víztartály egyébként a MÁV számára készített típusú alapján létesült, három vagy négy darab van még belőle az országban pl. a MÁV Istvántelki telephelyén látható hasonló. Sajnos a munka most éppen ebben a stádiumban szünetel, eredetileg idén májusban lett volna az átadása, ha minden jól megy akkor talán szeptemberre valósulhat meg a helyreállítás.

Szintén egy folyamatban lévő munka, a törökszentmiklósi református templom homlokzatfelújítása. Ez ugyan már befejeződött (még 2009-ben), de sajnos a kész állapotról nincs használható képem.

És amiről hosszasan írtam az éves összefoglalóban,

azok az épületek, amelyeknek szerepelniük kellene a műemlékjegyzékben, mégsem védettek, pl. Szolnok, református templom, tervezte: Sztehlo Ottó Szolnok, Zsinagóga tervezte Baumhorn Lipót.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye:

Nyírbátor, minorita rendház:

a keleti oldali új épületszárny építése és az azt megelőző kutatások

Nyírbátor, Hit és Egészség kiemelt kormányzati program megvalósítása során:

1. Nyírbátor, Minorita templom megújításának engedélyezése, kiviteli tervek egyeztetése, restaurálási feladatok előkészítésének koordinálása.
2. Nyírbátor református templom megújításának engedélyezése, kiviteli tervek egyeztetése, restaurálási feladatok előkészítésének koordinálása.
3. Nyírbátor, műemléki sétány megvalósításának szakhatósági koordinálása.

Tiszadob, Andrassy kastély:

A látogató kastély kialakítása: kiemelt kormányzati program. Engedélyes és kiviteli tervek engedélyezése.

A különböző szakrestaurátori, tudományos kutatások engedélyezése, koordinálása. A Rippl Rónai Ferenc által tervezett ebédlő kialakításának koordinálása.

Nyíregyháza, házasságkötő terem, volt hitelbank intézet: felújítása, szakhatósági feladatok koordinálása

Nyíregyháza, Nyírvízpalota:

homlokzatrekonstrukciós kiviteli munkák megindulása.

Vámosatya, Büdy-vár:

régészeti feltárása, állagvédelmi megóvási munkái.

Nyíregyháza, görög katolikus templom:

A templom utólagos falszigetelését a korábbi években elkészítették, a homlokzat teljes körű helyreállítására most került sor.

Belső munkálatok során padlófűtést alakítottak ki, és padlóburkolatot cseréltek, tardosi kemény mészkölapot helyeztek el. Elkészült a főoltár baldachin és szentségház restaurálása.

Nyíregyháza, a helyreállított görög katolikus templom

Fotó: Mészárosné Tarr Erzsébet

Máriapócs Bazilika felújítás, környezetrendezés:

A Bazilika felújítása a „Hit és Egészség Máriapócs és Nyírbátor összefogása a vallási turizmus fejlesztéséért” című projekt keretein belül valósul meg. A Bazilika homlokzati helyreállítása, belső felújítása mellett, a berendezések, oltárok restaurálása és a környezet rendezése is tervben van. Tavaly megtörténtek az előzetes régészeti feltárások, elkészültek a gépészeti felújítások, s a hajóban, szentélyben, altemplomban új padlóburkolatot raktak le. Egyúttal elkezdték a restaurálást is. A kegyoltárt is felújították, az ikonosztáz, a volt Jézus szíve oltár restaurálása, és a belső festés folyamatban van. A környezetrendezés előtti közművesítés és a templom előtti tér rekonstrukciójának I. üteme befejeződött.

Népi műemléki munkákról Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében:

Előjáróban annyit, hogy itt a „keleti oldalon” a népi műemlékek helyzete mindig is veszélyes volt. Egy-egy tájház létrejöttéért közelharcot kellett vívniuk éveken át, a népi műemlék – szemben a Felvidékkel és a Dunántúllal – nyaralóként nem volt túl kelendő. Az elmúlt években a központi pénzek végleges elapadása után igen nehezen lehetett a pályázatokra is fellelkesíteni a műemlékek tulajdonosait. Ez a helyzet mintha javulna. A két megyében egyetlen „népi” MJT van, öt éve Tarpán, talán most már elindult a „felismerés”. Védési munka most, a nagy pusztítások után is még bőven van, illetve lenne, ha szorgalmaznánk a helyi védelmeket is. Hajdúböszörményben most indult a belváros ideiglenes MJT-je – a helyi védelemmel együtt. A népi építészet értékeinek a felismerésére, védelmére, hasznosítására, felvilágosító cikkeket írtam, előadásokat tartottam és kiállításokat szerveztem.

Kiemelten néhány téma:

Pocsaj – tájház:

a 2008-ban pályázati pénzből helyreállított lakóház utolsó simításait kapta, majd egy néprajzos segítségével a berendezését alakították ki, végül 12 év után megnyílhatott a tájház.

Hajdúszoboszló – tájház:

Háromféle kisebb pályázati pénzből sikerült befejezni a helyreállítást, új bemutatója is van népi gyógyászatból (ez egyedülálló) megnyitása nevezetes ünnep volt (Fogadták a Hivatal német vendégét is.)

Vaja – tájház:

Évek óta zárva volt veszélyessé váló hátsó fala miatt, ezalatt a tetején is hatalmas lyuk keletkezett. Pályázatból és saját pénzből a várossá váló település helyreállította a házat, berendezését is felújítják idén.

Hajdúböszörmény – Hajdúház:

Lakatlanul, óriási lyukkal a tetején érte meg a 2009-et a megye kevés hajdúházainak egyike. Közben az új tulajdonos háromféle nyertes pályázattal tudta biztosítani a helyreállítást nem csekély költségét. Kivitelezési és egyéb nehézségek miatt a felújítás az év végére nem fejeződött be, az új kivitelezők idáig az előző hibákat javították. A munkák várható befejezése – a belső munkálatokkal – ez év májusa. Berendezésében, mely a gazdagabb hajdú környezetben egyedülállóan a hajdú életmódot mutatja be – a Hajdúsági Múzeum segítségével. Nyitás az év végén!

Hajdúböszörmény – Polgári úti tájházak:

Egy zugban öt porta van. Két házat pályázati pénzekből felújítottak – a Káplár Miklós parasztfestő házával együtt – és udvarukon a vendéglátó rendez-

vényeknek megfelelően kinti kemencéket építettek, kettőt itt, kettőt pedig az átnyitható szomszéd telekre engedtem csak felállítani. Felavatásuk a Főépítési Konferencia fogadásán volt.

Hajdúböszörmény – a híres „kerek” város világszerte ismert szerkezetét (amely a hajdani ólas-kereszt-óriásfaluból lett palánkkal övezett hajdúváros), s amely javarészen megmaradt, építészete viszont alig, nehezen, de évekig kínlódva, végül a város külön kérelmével együtt, Elnök úr támogatásával, levédtük, a kiskörűt ideiglenes MJT lett. Közben a város létrehozta hosszas meggyőzésre a helyi védelmi rendeletét, így a műemlékvédelem és a helyi védelem együtt dolgozik. Itt is kb. 10-12 évre nyúlik vissza a „harcom”, mialatt 2-300 éves házak tűntek el örökre. Vészhelyzetben lévő népi műemlékek: Derecske Istókhalomkert-i csőszház, Sárándi leégett tetejű ház – megbírságolva –, létavérsi „tájház”, tarpai tájházak s egy magánporta, Kispalád-i gazdaház és csürje, túristvándi vermes kamra stb.

Építési engedéllyel várnak helyreállításukra: Bojt-tájház, Meggyes csárda, Tiszacséce Móricz-ház, Hajdúnánási csőszházak, Tarpa két tájháza. Hajdúböszörményi tájházak felújítása tovább folytatódik.

Védési anyaga felterjesztve várja védettségét: Nádudvari Korsós-ház, a sonkádi Nagymagtár, a vállaji sváb porta, vállaji-i temető, Bojt-tájház, újonnan a Komádi Széll-ház.

Nehézséget okoz, hogy a kivitelezések szinte állandó felügyeletet igényelnének, noha az építési engedélyeket részletezve, sok-sok segítség megadásával támogatom.

Sok szakmai javaslatot, véleményt kérnek tőlem, amelyek összeállítása nem kevés gond és idő, hasonlóan a helyi szemlék emlékeztetőihez. A rendezési tervek örökségvédelmi hatástanulmányának színvonalas, használható terveiért is nagy harc folyik még a népi építészet vonatkozásában is, ugyanis hiányoznak a kutatások.

Kép és szöveg Pataky Emőke

A helyreállított, hajdúböszörményi, Hunyadi Krt. 2. szám alatti tájház

Siklói termálfürdő

Régészeti feltárás a siklói termálfürdő és hotel területén

Az egykori siklói strand területére tervezett termálfürdő és hotel beruházásához kapcsolódóan a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat (KÖSZ) által készített örökségvédelmi batástanulmány a feltételezhető régészeti érintettség miatt a területen próbafeltárást javasolt, amelyet a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) engedélyezett.

LIGNER JÁCINT

2008. december 9-én kezdtük meg a területen a szondázást. A próbafeltárás során kilenc kutatóárokkal elsősorban a létesítendő épületek területét, illetve a rendelkezésre álló információk alapján azokat a területeket kutattuk, amelyek a beruházás során érintettek lehetnek. A kutatóárkok mindegyikében tapasztaltunk régészeti jelenséget, így sikerült egyértelműen megállapítani, hogy a strand teljes területe régészeti lelőhely. A kutatóárkokban feltárt objektumok alapján a lelőhelyen kezdetben két különböző korszak jelenségeit azonosítottuk: a neolitikus lengyeli kultúra települése nagy kiterjedésű, a strand területétől délre és nyugati irányban is folytatódik, a középkori falu azonban inkább a strand területének közepén, a nagymedence környékén koncentrálódik. A középkori lelőhelyről a nagymedence keleti oldalán húzott kutatóárkok jelenségei alapján már ekkor feltételeztük, hogy a régi medence és magtár – a később építendő hotel épületének – területén is folytatódik. A próbafeltárás során az is kiderült, hogy a középkori település objektumai a mai terepszinttől mérve kb. 20-30 cm mélységben, már a humuszban intenzíven jelentkeznek.

A próbafeltárás eredményei alapján a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal csak az épületek területén engedélyezte a megelőző feltárást, amelyet a beruházó Siklós Város Önkormányzata kifejezett kérésére azonnal megkezdtünk. A többi területen a kutatást szakfelügyelethez kötötték. A munkálatokat számos körülmény hátráltatta. Sokáig nem kaptuk meg azt a végleges tervdokumentációt, amely a humuszréteg bolygatásával járó – és így feltárandó – építési területeket jelölné ki, és a tervezett közművekről sem állt semmilyen érdemi információ a rendelkezésünkre. Ezért télen csak a majdani főépület területét tárhatuk fel. A január eleji kemény fagyok miatt a feltárás csak kis szakaszokban történhetett, mivel a lehumszolt felszín másnapra 10-15 cm vastagon átfagyott. Ezt követően februárban viszont a hirtelen olvadás-

sal együtt jelentős mennyiségű csapadék esett.

A régészeti jelenségek tekintetében a legnagyobb gondot a modernkori bolygatás okozta. Kevés olyan objektum volt, amelyet nem szelt át a korábbi strandhoz tartozó valamilyen közmű. Az említett nehézségek ellenére a feltárás folyamatosan haladt, így március elejére a létesítendő épület teljes területét átadtuk. A végleges tervek ismeretében a beruházáshoz kapcsolódó egyéb létesítmények területén a feltárás csak 2009 július 13-án indulhatott újra, és jelenleg is tart. A kivitelező azonban csak szakaszosan tudott számunkra munkaterületet biztosítani. Ennek elsődleges oka az volt, hogy a főépület építése gőzerővel folyt, a feltárandó területek viszont olyan felvonulási utakat kereszteztek, melyeknek átvágásával indokolatlanul akadályoztuk volna az építkezést. A kivitelezővel történő folyamatos egyeztetés eredményeként a további területeken a megelőző feltárást az építési ütemtervhez igazodva végeztük el. Az első szakaszban ez a külső gyermek- és tanmedence, a melegvízes medence, a büfésor, valamint a jacuzzi területét érintette. A második szakaszban tavaly novemberben kezdtük meg a később kialakítandó utak és járdafelületek területét kutatni. Ezzel párhuzamosan megkezdődött az egykori malom és magtár területén a hotel épületének építése, itt a régészeti szakfelügyelet során újabb objektumok kerültek elő –, ahogy azt korábban már feltételeztük.

A feltárás során a lengyeli kultúra időszakából több cölöpszerkezetes ház maradványa került elő, melyek közül kettő esetében a fal omladékának egy kis részlete is megmaradt. Az egyik ház közelében érdekes volt egy objektumhoz nem köthető vastag kagylóréteg. A kagylót ebben az időben még nagy mennyiségben fogyasztották, ezért feltételezzük, hogy az egykori járószintre (az „utcára”), a ház mögé kiszórt kagylóvázak egy nagyobb lakoma tanújelei. Egy másik értelmezési lehetőség, hogy az épület, amelynek közelében találtuk, valamilyen előkészítő helyiség, vagy akár maga a „konyha” lehetett. Leletanyagát tekintve a neolitikus telep a szokványos lengyeli anyagot

Téli munkavégzés a feltáráson

hozta, nagy mennyiségű állatsonttal, csőtálcák, néhány vörösen festett edénytöredékekkel, kőbaltákkal. Ebből az időszakból előkerült egy kút, illetve egy rossz állapotban lévő kemence is.

A középkori falut jelző objektumok közül a feltárás első szakaszában elsősorban szemetesgödöröket tártunk fel, ezekben igen sok, de szegényes leletanyag volt. A gödörökön kívül említésre méltó még egy földbe mélyített ház, illetve az egész lelőhelyen végighúzódó vízvezető árok. Érdekes, hogy az összes középkori objektumot hamuval töltötték be, de pusztulási réteg nem volt azonosítható. A településhez tartozó temetőt nem találtuk meg, egyedül egy serdülőkorú lány melléklet nélküli sírja került elő.

A feltárás második szakaszában a külső medencék területének déli részén arányában több középkori objektum került elő, ezért feltételeztük, hogy a középkori falu további részletei kerülhetnek majd elő délebbre, a később feltárandó járdák és utak területén. A 2009 novemberében kezdődött 3. feltárási szakaszban előkerült újabb földbe mélyített veremház, illetve három másik cölöpszerkezetes építmény és az azokhoz kapcsolódó hulladékártató gödrök ezt a feltételezésünket erősítették meg. A most már szinte az egész strand területét érintő feltárássorozat eredményeként kijelenthetjük, hogy a strand 1960-as évekbeli építései a középkori falu nagy része minden bizonnyal elpusztult. Mivel a korábbi feltárási szakaszok során ebből a korszakból csak mozaikszerű információkhoz juthattunk, a megelőző feltárásnak ez a 3. szakasza nyújtja a legátfogóbb képet az egykori falusias település szerkezetéről, az itt élők életmódjáról, használati tárgyairól. Feltűnő változás a leletanyagban, hogy a korábban feltárt középkori objektumok szegényes leletei után ezúttal sok fémtöredék (vaskések, sarló, sarkantyú, ácsszögek, ruhaöv és szjűbújtató) került elő, és a kerámiák között is megjelent a finomabb kidolgozású, festett edények töredéke.

A próbafeltáráskor azonosított, és a lelőhelyen a régészeti objektumok 90%-át lefedő két korszak (neolitikum és középkor) mellett a megelőző feltárás tavaszi szakaszának utolsó napján került elő egy szinte teljesen ép bronzkori urnasír, amely akkor úgy tűnt, magányos jelenség ebből a korszakból. A feltárás júliusban indult szakaszában azonban, a büfésor területén (a strand déli határának közelében) már a bronzkor is markánsabban jelent meg. A korábban feltárással megegyező típusú újabb urnasír mellett néhány hulladékgyödör, egy földbe mélyített ház és egy kút is jelzi ezt az időszakot. A bronzkori ház érdekessége, hogy döngölt padlójának egy részlete is megmaradt. A leglátványosabb eredményt azonban a kút feltárása hozta. Az objektumban 3,5 méteres mélységben jelentkezett az egykori faszervezet foltja. Ez a szint megegyezett a Dráva egykori árterületét

jelző homokos réteg kezdetével, ezért lefelé haladva egyre gyorsabban szivárgott be a talajvíz. A faszervezet nyomainak tisztázását, majd a finomabb bontást követően rajzolódott ki az a szabálytalan alakú, jó állapotban megmaradt kivájt fatörzs, amelyet használói a kút béléseként egykor behelyeztek. A kút rendkívül stabil kialakítású volt, markolóval történő rábontás nélkül, kézi erővel tudtuk teljes mélységéig (a nyesett felszíntől 420 cm-ig) feltárni. A kút bélése több ezer év után is olyan jól működött, hogy a beszivárgó víz kristálytisztá volt. A fatörzs-szerkezetet a benne levő homok eltávolítását követően részletekben emeltük ki.

Bár a feltárássorozat 3., novemberi szakasza területét tekintve a legkisebb volt, eredményei alapján a lelőhelyet érintő alapvető kérdéseket sikerült tisztázni. A korábban feltárt két bronzkori urnasír mellett újabb, de ezúttal sokkal töredékesebb állapotban megmaradt urnasírok is előkerültek, ezek közül kettő biztosan, míg két másik edénycsoport csak valószínűsíthetően szolgált temetkezési célul. Mivel ezek az edények nem a humuszolás során sérültek (60-80 cm mélyen voltak), és körülöttük igen sűrűn található középkori objektumok, feltételezhetjük, hogy a középkori falu járósíntjének kialakítása során pusztították el őket. Ezt a vélekedést erősíti meg az a másik, a korábbi feltárások alkalmával nem ennyire feltűnően jelentkező jelenség, hogy nagyobb méretű középkori objektumokban több alkalommal találtunk egyértelműen neolitikus edénytöredékeket, egy esetben egy igen jellegzetes, ún. kaptafa alakú kőbaltát is. Az ebben a szakaszban lehumuszolt területen, csakúgy, mint korábban, rengeteg edénytöredéket és állatsontot találtunk elszórva, régészeti objektumhoz nem köthetően. A középkori falu egykori járósíntjét ugyan nem sikerült minden kétséget kizáróan azonosítani, de az a tény, hogy a szórványként jelentkező leletanyag még ezen a túlnyomórészt középkori objektumokkal fedett területen is nagy többségében neolitikus, arra utalhat, hogy a középkori település létesítése tervszerűen, egy egységes tereprendezéssel kezdődhetett, amikor is számos neolitikus régészeti objektumot megsemmisítettek. Az a néhány neolit gödör, amelyet ezen a területen (a nagymedencétől délnyugatra) feltártunk, arányában óriási eltérést mutat azokhoz a területekhez képest, amelyeket korábban kutattunk. Mivel minden irányban sokkal sűrűbben jelentkeztek a lengyelei kultúra objektumai, ezen a területen ez a feltűnő hiátus nem magyarázható azzal, hogy elértük volna a neolit település határát – meggyőzőbb érvnek tűnik a középkori pusztítás lehetősége.

A beruházáshoz kapcsolódóan a közeljövőben további feltárások várhatók a strandot ellátó új vízmű, valamint a parkoló területén, az újabb ásatások eredményei remélhetőleg tovább gazdagítják a lelőhelyről eddig megszerzett információinkat.

Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat ■

*Az egyik kutató-
árok a feltárt
jelenségekkel*

*A bronzkori kút
faszerkezete
kiemelés után*

*Fotók: Ligner
Jácint*

Másfél milliárd gyalogsági

A Weiss Manfréd Lőszer- Acél- és Féművek Rt. teljesítménye az első világháborúban

KOVÁCS VILMOS

A 19. század utolsó harmadában Magyarországon a gyári nagyipar olyan nagyságrendű fejlődésen ment keresztül, amely egyre több és nagyobb vállalkozás létrejöttét tette lehetővé. Az Osztrák-Magyar Monarchia területén egymás után alakultak a jelentős anyagi háttérrel bíró hadiipari cégek.

Közülük is az egyik legnagyobb Weiss Manfréd Első Magyar Konzervgyára volt, amelyet a két testvér Manfréd és Berthold 1882-ben alapított, Budapesten, a Lövölde téren. A napi 25 ezer darabos konzervgyártási kapacitással rendelkező üzem rövidesen átköltöztették a Közvágóhíd mellé, amely részben a nyersanyagot is biztosította számára. A konzervgyárat folyamatosan bővítették, így a haderő konzervigényeinek 34 százalékát a Weiss testvérek cége szállította. Az üzem a konzervgyártás folyamatának minden elemét ön maga végezte, így a konzervdobozokat is a saját bádogos műhelyükben készítették.

Az osztrák-magyar haderő, amely ekkorra már szoros kapcsolatot épített ki a Weiss-féle konzervgyárral, a továbbiakban a bádögüzem – addig szezonális – foglalkoztatását is folyamatossá tette azzal, hogy az akkor új típusnak számító 1886M 11 mm-es Mannlicher puskák töltőléceit a gyárban készítette el.

A munkások létszáma a kezdeti 25-ről hamar megemelkedett, és időnként elérte a 300 főt is. Fémüzemük fejlesztése érdekében a Weiss testvé-

rek 1888-tól nagyobb beruházásra szánták el magukat, 150 ezer forintot tőkével töltényhüvely- és ércnyomógéparat hoztak létre, átmenetileg a meglévő telephelyükön.¹

A fővárosnak nem volt szándékában területén veszélyes hadiipari beruházást engedélyezni, ezért a tulajdonosok 1892-ben a Csepel-szigeten 50 hold nagyságú területet béreltek üzemcsarnokaik számára. Ez lett a csepeli Weiss Manfréd gyárbirodalom alapja, itt építették föl a gyártócsarnokot, a töltény- és lőporraktárt.

Weiss Berthold és Manfréd 1894. április 22-én szabadalmat jelentett be „töltényhüvelyek lőporral való töltésére szolgáló gép” néven, amely alapszabaddalma lett a cég lőszergyártási tevékenységének.² Az egyre nagyobb, a Hadügyminisztériumnak és a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztériumnak végzett szállítások a céget Magyarország egyik legnagyobb hadiszállítójává tették. Weiss Manfréd arra törekedett, hogy a termelés bővítése érdekében kiépítse a lőszergyártás, mint főtevékenység vertikumát, illetve több lábon álljon a fémiparban. Ennek érdekében fémhengerművet hozott létre, amely nemsokára rézolvastóval, vörösréz hengerdével és a csőgyártáshoz szükséges gépsorokkal bővült.

A cég 1898-ban szerződést kötött a hadsereg 8 mm-es töltényhüvelyének gyártására, megszerezve ezzel a tölténygyártó piac egynegyedét.³ Még ugyanabban az évben megkapták az első megrendelést a Hadügyminisztériumtól tüzérségi hüvelyek szállítására, amely azért is különösen érdekes, mert akkor még csak a közös haderőnek volt tüzérsége, így a megrendelés afféle bizalmi gesztusnak és a biztató jövő előszobájának számított.

Weiss Manfréd más, a haderő ellátásában érdekelt cég létrejöttében és annak irányításában is részt vett, biztosítva a pozícióit a hadiiparban. Az 1890-es évek elején a Fegyver- és Gépgyár Rt. résztulajdonosa, illetve – a később monitorokat is gyártó – Danubius Magyar Hajó- és Gépgyár részvénytársaság igazgatónácsának tagja lett.⁴

A csepeli gyár vezetője – a gazdasági törekvések mellett szociális téren is erőfeszítéseket tett – még az erre vonatkozó törvény életbe lépése előtt – segélyalapot teremtett a rokkant munkások, illetve a hivatalkok árvái és özvegyei számára, óvodát hozott létre, sőt több száz lakást épített dolgozói számára.

Weiss Manfréd a közadakozásból is kivette a részét: a Ludovika Akadémia tisztek képzését biztosító 75 000 Ft-os alapítványhoz 10 000 Ft-tal járult hozzá. Ezen felül számos jótékonyági egylet tudhatta megbízható adakozói között. I. Ferenc József elismerve Weiss Manfréd addigi iparfejlesztésben, hadseregellátásban kifejtett tevékenységét, „csepeli” előnévvel 1896-ban magyar nemességet adományozott számára.⁵

A csepeli gyár tulajdonosa arra törekedett, hogy a gyalogsági töltényekkel és tüzérségi lőszerrel kapcsolatos összes munkafázist saját üzemében

A WM kiállítótere a Millenniumi kiállításon

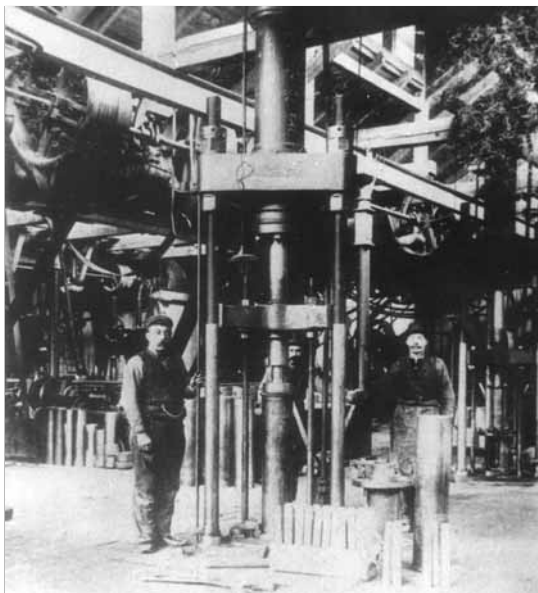
¹ Bacsoni Gábor: Iratok a Csepel Vas- és Féművek történetéhez, Budapest 1977. Tánácsics kiadó (továbbiakban: Bacsoni) 5. o.

² Magyar Országos Levéltár (MOL) Z-405. szabadalmi iratok 32.

³ Bacsoni, 6. o.

⁴ Uo.25. o.

⁵ Uo.25. o.

végeztesse el. Ennek érdekében a fémipari gyáregységek mellé asztalos üzemet létesített, amely az öntőminták elkészítésétől a kész lőszer csomagolására szolgáló ládáig mindent saját forrásból állított elő. A gyár fejlődése a századfordulón gyorsult föl, amikor a jelentős befektetések hatására a gépi berendezések értéke elérte a három millió koronát, és a tulajdonos csak az ágyúlövedék gyáregységbe 1904-ig több mint 1,2 millió koronát fektetett be.⁶

A Monarchiában 1905-ben megállapított magyarországi lőszerszállítási kvóta kedvező helyzetbe hozta Weiss Manfréd gyárát, amely további bővítéseket kezdeményezett a lőszergyártás fejlesztése érdekében. A megállapodás értelmében a 6-104 cm közötti űrméretű tüzérségi lövedékek gyártási jogából a Weiss Manfréd 42 százalékot kapott.⁷ A cég 1906-ig elért hadiipari pozícióit megszilárdítva a Monarchia egyik legfontosabb hadiszállítójaként a gyalogsági töltenyek terén is magas, napi 200 ezer darabos termelési szintet ért el.

Weiss Manfréd 1911-ben Csepelen megépítette az új acélművet, amelybe a különleges lövedékacél anyagok előállítására már két martinkemencét is építettek. A rendkívül fontos lövedékgyártási eljárások megvásárlásában a witkowitzi⁸ Bánya- és Kohóipari Művek tulajdonosa a Rothschild-család bécsi ága nyújtott segítséget, ezzel sikerült megszereznie haditengerészeti lőszerszállítások 20%-át.

A Weiss Manfréd haditermelése és profitéhsége nem ismert határokat. Már 1903-ban 13 millió korona értékben szállított töltenyt a szerb kormány megrendelésére, de még abban az esztendőben bolgár partner is vásárolt lőszert Csepelen. A gyár Oroszország számára százmillió darabos gyalogsági töltenymegrendelést teljesített, és a tüzérségi lövedéktermelés nagyobbik részét is exportálta. A csepeli óriásüzem Magyarország egyik emblemikus iparvállalatává

vált, amely Európában, illetve távolabbi országokban is jelentős hírnévre tett szert, 1904-ben japán, kínai és orosz küldöttség is járt a gyárban. Ebben az időben gyakran előfordult, hogy egymással ellenséges viszonyban lévő országok is vásároltak haderejük részére lőszert vagy egyéb hadfelszerelést a Weiss Manfréd gyártól. Az 1904-1905-ös orosz-japán háborúban a küzdő felek egyaránt használtak Csepelen gyártott gyalogsági töltenyt.

Az iparmágnás hadi termékekre vonatkozó szabadalmainak többségét Európa több országában is kamatoztatta.¹⁰ Weiss Manfréd közvetlenül a háború kitörése előtt oroszországi hadiüzem, valamint törökországi katonai konzervgyár létesítéséről tárgyalt partnereivel.¹¹

A csepeli nagyüzem 1913-ra, fennállásának addig eltelt harminc éve alatt lépésről-lépésre, módszeresen – a hadiszállítást tartva szem előtt – építette fel azt a vertikumot, amely extraprofitot biztosított számára. Szakemberei egyetlen olyan jelentősebb rendelést sem utasítottak vissza, amelynek gyártására mód nyílt Csepelen. Foglalkoztak mezőgazdasági eszközök, háztartási edények, szerelési anyagok, zárok, lakatok, vaskályhák előállításával is.

A csepeli cég 1913-ban már rendelkezett fém- és acélművel, vörös- és sárgaréz-, bronz-, nikkel- és vaskohászati egységekkel, valamint öntödékkel. A gyártelep részeként üzemelt a huzal-, szalag-, rúd- és csőhengermű, a szerszám-és idomszerüzem, a vegytani- és anyagvizsgáló laboratórium. A lőszergyárhoz tartoztak a lőpor- és robbanóanyag raktárak, valamint a töltenyek vizsgálatához ballisztikai állomás.¹²

A gyár jól képzett műszaki szakemberei biztosították az innovációt, de jó érzékkel külső szellemi erőt is igénybe vettek a gyártmányfejlesztéshez. A cég tulajdonosa a magasan kvalifikált mérnökeket, vezetőit és munkásait anyagilag és erkölcsileg is megbecsülte.

A csepeli iparmágnás a kultúrát és munkásainak művelődését is támogatta, ennek jeleként felépült a kaszinó, amelynek keretében dalárda és könyvtár működött. A nagyteremben színház- és mozielőadásokat rendeztek, tanfolyamokat szerveztek. Megalakult a Csepeli Atlétikai Klub. A gyári orvosi rendelő elsősegélyhellyel és egy hatágyas kórteremmel bővült.¹³

A csepeli hadiüzem még az első világháború előtt jó érzékkel több olyan kiegészítő, a hadsereg által használt cikket és felszerelést szabadalmaztatott, amelyeket később nagy sorozatban gyártott. Weiss Manfréd miután megvásárolta a tábori sütőkemencé gyártási jogát, tökéletesítés után „folytonos üzemű szállítható sütőkemence” néven 1898-ban

A WM tüzérségi lövedék üzeme az első világháború időszakában

A WM tábori sütőkemencét gyártó osztálya

⁶ Uo. 274. o.

⁷ Uo. 275. o.

⁸ Szilézia területén a lengyel-cseh határtól 15 km-re cseh területen elhelyezkedő iparváros a mai csehországi Ostrava iparváros része. A századforduló és a 20. század elejének egyik legnagyobb ipari vállalkozásának adott helyet a bánya és a hozzátartozó korszerű kohó, vas-és acélipari központ.

Berend-Ránki, 278.o.

¹⁰ MOL Z-405. szabadalmi iratok 29.

¹¹ Berend-Ránki, im. 280. o.

¹² Uo. 278. o.

¹³ Bacsoni, im. 36-45. o.

osztrák-magyar
1905M 8 cm-es
tábori ágyú lég-
védelmi állásban,
előtte 8 cm-es
lőszer

szabadalmat jelentett be, amely megalapozta az egyik legsikeresebb termékük további útját.¹⁴ A tábori élelmezés egyik alapvető eszközét az osztrák-magyar hadsereg 1901M tábori sütőkemenceként rendszeresítette. A gyár a sütőkemence sikerére alapozva 1904-ben „tábori konyha” néven új hadicikket fejlesztett ki.

Weiss Manfréd 1913-ban állapodott meg a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztériummal 1909M mozgókonyhák szállításáról. A vállalat – a rendelkezésre álló adatok szerint – 1913. december 10-én adta át az 1374-es gyártási számú mozgókonyhát a haderő részére.¹⁵ A tábori konyha egyik változataként a hegyi, és az önállóan tevékenykedő csapatnemek számára 1910-ben szabadalmaztatta, és később gyártotta a tábori főzőládát.¹⁶

A gyártmányfejlesztés ebben az időszakban már egyértelműen tükrözte, hogy a gyár a haderő ellátási hátterével felkészült az esetleges háborúra. Bővítették az acélmű öntödéjét, az ágyúlövedékeket gyártó üzemet, a lőszerátvételi épületeket, új lőszerraktárakat építettek, és önálló tervezőintézetet létesítettek, a gyártelepnek saját rendező pályaudvara volt. Közvetlenül a világháború kitörése előtt a csepeli gyárat az Osztrák-Magyar Monarchia egyik legjelentősebb hadiüzemeként tartották nyilván.

A Weiss Manfréd ipartelepének fejlődése 1892-1917¹⁷

Évek	Munkáslét szám (fő)	A gyár területe (kat.hold)	A gyárépületek alapterülete (m ²)	Gépek összteljesítménye (Le)
1892	25	5	400	4
1896	920	5	7500	160
1902	3500	60	13 000	546
1910	5000	60	40 000	7000
1914	10 000	125	100 000	14 000
1917	27 000	250	200 000	38 000

Az első világháború során a Monarchia két legnagyobb és legjobban felszerelt lőszergyára az osztrák Munitionsfabrik Wöllersdorf és a magyar Weiss Manfréd voltak. Ez a két gyár szállította a haderő lőszerpótlásának túlnyomó részét. A wöllersdorfi lőszergyár a háborúban végrehajtott üzembővítések eredményeképpen napi 40 ezer darab tüzérségi lőszer, és 500 ezer darab gyalogsági töltény gyártására volt képes. A csepeli kisebb, bár modernebb felszerelésű üzem 28 ezer tüzérségi lövedék, valamint kétmillió darab gyalogsági töltény előállítására rendezkedett be.¹⁸ A muníciógyártás 1917-re érte el a csúcspontját, ezt követően minden erőfeszítés ellenére stagnált, végül 1918-ban erősen visszaesett. Az osztrák-magyar haderő a háború során mintegy 4 milliárd darab gyalogsági töltényt használt fel. A Weiss Manfréd gyár összességében 1 497 937 950 darab gyalogsági töltényt állított elő, így az első világháborúban az Osztrák-Magyar Monarchiában gyártott gyalogsági lőszer

közül minden harmadik Csepelen készült.¹⁹ Az osztrák-magyar hadiipar 1917. évi kiemelkedő teljesítménye után az év végétől, de főképpen az 1918-as év elejétől mély válságba került. A szén, a vas, valamint a speciális fémek hiánya egyre hátrányosabban befolyásolta a termelést. A Weiss Manfréd, mint a Magyar Királyság legnagyobb hadiipari létesítménye sem kerülhette el sorsát. A megrendelések hiányában hatalmas munkástömegek kerültek az utcára. Az 1919-es Tanácsköztársaság tovább rontott a helyzeten, az azt követő román megszállás pedig súlyos károkat okozott a csepeli gyártelepnek. A gépek jelentős részét elrabolták, a kész lőszer, félkész termékek és nyersanyagok a háborús jóvátételre hivatkozva román kézre kerültek.

A Weiss Manfréd által felépített gyáróriás megropant ugyan, de több lábon állásának köszönhetően túlélte a háborút követő legnehezebb időszakot, polgári cikkek gyártásával pedig életben tartotta magát amíg a Magyar Királyi Honvédség újra felfegyverzése ismét lehetőséget teremtett számára a felemelkedésre. ■

¹⁴ MOL Z-405. szabadalmi iratok 31.

¹⁵ MOL Z-402 12. 75.

¹⁶ MOL Z-405 szabadalmi iratok 9.

¹⁷ Bacsoni im. 7. o.

¹⁸ Turcsányi Gyula: Az osztrák-magyar hadianyagipar fegyver- és lőszerreljesítménye a világháború alatt. Műszaki Szemle, 1926. I. (A továbbiakban: Turcsányi) 9-10 o.

¹⁹ MOL Z-402. 65/1.

Üzemcsarnokok
az egykori W.M.
Művekben

Fotó: Bazsó
Gábor 1997

KÉK HÍREK

február-április

Február és április között több jelentős, magántulajdonban, illetve közgyűjteményben levő tárgyakat loptak el.

Április 2-án budapesti magántulajdonból lopták el Mészöly Géza: *Faluvége* (Cigánykaliba) című védett festményét (fa, olaj, 23 x 36 cm, jelezve jobbra lent, KÖH műtárgnyilvántartási-azonosító: 73190). Leírása: a kép baloldali előtérben facsoport és cserjés, közte cigánysátor. A sátor előtt cigányszszony és két gyerek. Jobboldalt mocsaras víz, melynek partján egy leánygyermek vizet merít egy korsóba. A háttérben bokros, fás vegetáció. Az egész kompozíció könnyed, oldott ecsetkezelésű.

A Mészöly-képpel együtt tűnt el *Benczúr Gyula Salome* című alkotása (olaj, vászon?, kb. 80 x 50 cm). Március 27-én szintén budapesti magántulajdonból loptak el egy 18. századi római festő által festett *Antik romok alakokkal* című védett festményt (olaj, vászon, 35 x 22 cm, KÖH műtárgnyilvántartási-azonosító: 66761). A kép leírása: Az antik romok előtt jobbra lent egy álló turbános és kövön ülő ruhátlan fehérleples férfi. Balra egy szerzetes és egy öreg könyöklő férfi. (*képiünk*)

Február 11-én ugyancsak budapesti magántulajdonból loptak el egy 17. századi ismeretlen német festő által festett *Vénusz toalettje* (*Venus pudica* tükröt tartó Ámorról) című festményt. (olaj, vászon, 41 x 26,2 cm).

Közgyűjteményi tárgyként védett kulturális javakat érintő lopás:

Február 5. és március 3. között a szombathelyi Vasi Múzeumfaluból néprajzi tárgyakat loptak el.

1. Fából faragott, festett keretű paraszt-polgári tükör (farkasfogas díszítésű, kézzel faragott, esztergályozott oromdíszítéssel, barnára festett puhafából, Nyugat-Dunántúl, 20. század első harmada, leltári szám: 61.76.2)

2. Fából faragott, vörösré és kékre festett keretű tükör (kb. 49 x 49 cm, keret szélessége: kb. 10 cm, a keret felső részén hullámosan puhafából faragott és ragasztott magyar címer látható, két oldalán egy-

egy földet kapáló lóval, az alsó részén fekvő huszárokkal, a huszárok 1848-as viseletben, kék atillában és vörös posztóban, magyar zsinóros nadrágban és csákóban. Nyugat-Magyarország, 19. század, leltári szám: 591676)

3. Házi áldás (színes nyomat, fa keretben 2 mm-es üveg alatt, kb. 30 x 21 cm. Nyugat-Magyarország, leltári szám: 93.14.3)

4. Szentkép (olajnyomat aranyozott gipszstukkó keretben, 60 x 40 cm. Nyugat-Magyarország, leltári szám: 68.11.16)

A fenti és további ellopott műtárgyakról részletes adatok tekinthetők meg internetes honlapunk (www.koh.hu) lopott műtárgy adatbázisában.

Összeállította: Fucker Valéria

140 év rajzai a HAP-ban

A 140 éves építészettörténeti tanszék évfordulójáról mind a *HAP Galéria*, mind az *N&N Galéria* kiállítással emlékezett meg. Aligha becsülhető alá Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszékének 140 évet átívelő, korszakos munkája, hiszen az ott végzett építészek munkái formálták, alakították ki elsősorban a főváros és nagyobb városaink mai arculatát, de alkotásaik fellelhetők Európa és a világ számos országában is. A jubileum megünneplése tehát mindenképpen indokolt. A HAP Galéria – hagyományaihoz kapcsolódva – *140 év építört* címmel a tanszék történetiségére hívta fel a figyelmet, s kiállították a híres professzorokká, ismert és elismert építészekké vált egykori hallgatók rajzait, terveit. A Kiállítást Kiss Zsuzsanna tervezte.

Ybl: posztumusz

Április 6-án, a Mester, Ybl Miklós 196. születésnapja alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia Felolvasótermében tizenhét kimagasló tehetségű és jelentős életművet alkotó építész hozzátartozói, illetve barátai bensőséges ünnepség keretében átvehették az elhunyt kiváló alkotók életművéért adományozott *posztumusz Ybl Miklós-díjat*.

A díjazást hosszú évek óta szorgalmazó Winkler Barnabás kezdeményezése végül sikerrel járt, az ügy mellé állt a Nemzeti Építészeti Tanács és a Magyar Építőművészek Szövetsége, s a MÉSZ felkérésére *Winkler Barnabás, dr. Ferkai András és Dévényi Tamás* elkészítették az 1953–1989 között e díjjal el nem ismert alkotók kitüntetésének előterjesztését.

Winkler Barnabás erre az alkalomra egy könyvet állított össze a díjazottakról és munkásságukról. Bevezetőjében – utalva az előzményekre – írja, hogy a díjazottak névsorából volt, aki azért maradt

ki, mert külföldi állampolgárnak számított, voltak, akiknek építészeti nagyságát politikai megítélése győzte le. Mások nem érhették meg a kitüntetést. Vannak a most díjazottak között Kossuth-díjas építészek is, akikről annak idején úgy határoztak, az Ybl Miklós-díj nem fontos számukra. „Felmerült – írja a szerző – és nemcsak bennem, hogy halaszthatatlan kötelességünk ezeket a méltánytalan hiányokat orvosolni és, ha utólag is, de pótolni az elmaradt elismeréseket.”

Törekvésük eredménnyel járt. Ha több évtizedes késéssel is, de végül Ybl Miklós 196-ik születésnapján együtt ünnepelhette az építész társadalom a díj névadóját, a tizenhét kiváló építész és kiemelkedő munkásságukat. „Bizton hisszük, hogy evvel az utólagos jóvátétellel gazdagodik építész összetartásunk megítélése és az eddig Ybl Miklós díjjal elismert társaink névsora is teljesebbé, egész társadalmunk számára megbecsültebbé válik”. ■

Ybl Miklós díj – 2010

Az idei Ybl Miklós- és Pro Régió-díjak átadására március 11-én, a közelgő nemzeti ünnep, március 15-e jegyében került sor. Dr. Szaló Péter területfejlesztési és építésügyi szak-államtitkár köszöntőjét követően az Ybl Miklós-díjakat Varga István nemzeti fejlesztési és gazdasági miniszter nevében dr. Szaló Péter és Fegyverneky Sándor országos főépítész nyújtotta át.

Idén a legrangosabb építőművészeti elismerést, az Ybl-díjat öten kapták meg:

Kalmár László építész

Munkásságát alkotótársával Zsuffa Zsolttal folyamatos együttműködésben fejti ki. Eddigi legjelentősebb alkotásuk a budaörsi Városháza, ezt a Pro Architectura-díjjal is elismerték.

Klenk Csaba építész

Építési munkásságának javarésze Paks városában, illetve környékén valósult meg. Alkotói módszereit az alaposág, a biztos szakmai tudás jellemzi. Megvalósult épületein egyszerre alkalmazza a

hagyományos és újszerű formai elemeket.

Kruppa Gábor építész

Eddigi legnagyobb munkája a budapesti Gresham-palota teljes rekonstrukciója és elit szállodává történt átépítése. Másik jelentős alkotása, az újjalotai templom, teljesen új épület. Munkássága egyenletesen magas szakmai színvonalat mutat.

Mikó László építész

Egyik legjelentősebb munkája a Szegedi Tudományegyetem központi könyvtára és információs központja Pro Architectura-díjban részesült. Ez az alkotás kiemelkedő példája a rendeltetésének mindenben megfelelő, közmegelegedésre működő épületeknek.

Zsuffa Zsolt építész

Alkotótársával, Kalmár Lászlóval együtt tudatosan és következetesen műveli azt az építészeti irányzatot, amely fogékony a világban zajló folyamatok megértésére, és e folyamatokból eredő feladatok korszerű megoldására. ■

Hiller István átadta a Kultúra Magyar Városa címeket

A Kultúra Magyar Városa cím öt év alatt olyan tradícióvá vált, amely elismeri az elődök tevékenységét, ugyanakkor felbúvós az utódoknak a folytatásra - hangsúlyozta Hiller István oktatási és kulturális miniszter a cím átadó ünnepségén Budapesten. A címet idén Eger, Győr, Vác és Ráckeve nyerte el.

A miniszter szerint „Közép-Európában, Magyarországon a lokálpatriotizmusnak mindig nagy ereje volt. Akkor tudunk jó hazafiak, patrióták lenni – tette hozzá –, ha büszkén vállaljuk a lokálpatriotizmusunkat. 2010 és 2011 nagyszerű lehetőség a magyar kultúra számára, a magyar kultúra bemutatására és az egyetemes kultúra befogadására, hiszen idén Pécs Európa Kulturális Fővárosa, 2011-ben pedig Magyarország lesz az Európai Unió soros elnöke.

A Kultúra Magyar Városa címet idén a „Megyei jogú városok” kategóriájában Eger és Győr, a „Tízezer lakosúnál nagyobb városok” kategóriájában Vác, míg a „Tízezer lakosúnál kisebb városok” kategóriájában Ráckeve nyerte el.

Díszoklevelet kapott Szolnok a belváros kulturális célú fejlesztése terén elért eredmények és továbbfejlesztési tervek elismeréseként, Nyíregyháza a város kulturális célú fejlesztése terén kifejtett erőfeszítések elismeréseként. Díszoklevéllel jutalmazták Ajkát az egykori iparváros új, kulturális irányú fejlesztési elképzeléséért, valamint Kazincbarcikát és Szentest a „Szobrok városa” program terén elért eredményekért. ■

Műemlékek Nemzeti Gondnoksága hírei

Áprilistól nyári nyitva tartási renddel várják az intézmény kastélyai, műemlékei a látogatókat. Az idén számos rendezvény – kulturális, zenei, gasztronómiai, gyermek és családi programok, vezetett parkséták – is invitálja az érdeklődőket a régmúlt korok épített emlékeibe. Két legnagyobb – uniós támogatással megvalósuló – fejlesztésünk, kastély felújítási projektünk Eszterházában és Edelényben ütemszerűen zajlik.

Ízelítő májusi rendezvényeinkből:

Május 1-jén A füzérradványi kastély tavaszköszöntő rendezvényén igazi családi program várja a látogatókat. Lesz vadétel-főző verseny, Cadillac bemutató, "Huták virágai" dalostalálkozó, amelyen fellépnek a Hegyköz népdalkörei, s egész nap kézműves játszóház fogadja a gyerekeket.

Múzeumok Majálisa lesz május 15-16-án.

A Műemlékek Nemzeti Gondnoksága idén is jelen lesz a Nemzeti Múzeum kertjében, a Múzeumok Majálisán.

Majkon május 16-án Natura Fesztivál.

A Kamalduli Egészségnapok évnyitó rendezvényén, a Vértes rengetegében, ősi, szakrális erők találkozási pontján fekvő régi, barokk szerzetes telepen, a majki Kamalduli Remeteségben. bemutatót tart számos természetgyógyász és gyógynövénytermesztő.

Parkvezetés és környezeti nevelési programok az Esterházy – kastélyparkban április és október 31-e között Számos különleges programot kínálunk a kastélyparkban, amelyek során megcsodálhatók az Angolpark és a Franciapark főbb értékei, a 200 hektáros parkerdő idős fái. Az ehető és gyógyító növények felfedezésére túrák indulnak a parkban, lesz Esterházy illatpárna készítés és éjszakai parkséta.

Herend a kastélyban – Eszterházában

Május 21-től augusztus 31-ig a fertői Esterházy-kastély lesz a következő állomása a Herend a kastélyban vándorkiállításnak. A Herendi Porcelánmanufaktúra gyűjteménye felidéz a tovatűnt főúri világ hangulatát. A kiállítást május 21-én nyitják meg.

Kishercegi bál gyerekeknek Eszterházában

Fertőd város önkormányzatával együttműködve immár hagyományosan évente Kishercegi Bálba hívjuk meg a fertői nagycsoportos óvodásokat, akik között sok a hátrányos helyzetű gyermek. (A rendezvényre belépni csak meghívóval és szülői kísérettel lehet.)

Bál: május 21-én 18.30 órakor. Házigazda: Herceg Esterházy Antal

"Ráday-kastély - irodalmi kastély" program keretében kiállítás megnyitó és könyvbemutató lesz Pécelen, a Ráday-kastélyban.

május 29-én 1500 órától a nagykönyvtárban, a kis-könyvtárban és a barokk konyhában kiállítás megnyitó - enteriőrök és művelődéstörténet, majd Kazinczy kritikai kiadás könyvbemutatója – dr. Debreczeni Attila egyetemi tanár közreműködésével.

A Nemzeti Gondnokság uniós projektjei

Fertőd, Esterházy-kastély

Az Eszterháza, Közép-Európai Kulturális Központ I. fejlesztési ütemének kivitelezési munkálatai 2009. augusztus 27-én kezdődtek el a kastélyban. Jelenleg restaurátorok dolgoznak a belső díszlépcsőház, a zeneterem és a díszterem megújulásán. Igazi kuriózum lesz, hogy a restaurálás után a díszlépcsőház visszakapja Esterházy „Fényes” Miklós korszakának hangulatát, láthatók lesznek az 1780-as években

készült freskók, amelyeket az elmúlt fél évszázadban fehér festés takart. Májusban elkezdődhet a kastély hátsó homlokzat felújítása is. A munkák a közbeszerzési eljárás lebonyolítása után tervszerűen zajlanak. A munkálatok alatt a műemlék-együttes folyamatosan látogató.

A projekt I. fejlesztési üteme a tervek szerint 2011-ben zárul. Az 1,6 milliárd forintos beruházást a kormány 2007 novemberében kiemelt projektként nevesítette, amely lehetőséget teremtett arra, hogy 90 százalékban uniós forrásból újulhasson meg az Európa-hírű egyedi műemlék. A most induló helyreállítási-fejlesztési projekt első ütemét követi a fejlesztés második üteme 2,4 milliárd forintos keretben.

Edelény, L'Huillier-Coburg-kastély

Az edelényi Kastélysziget Kulturális - Turisztikai Központ kivitelezési munkálatai tavaly nyáron kezdődtek el. Jelenleg a kastélyépület tetőrekonstrukciója 90%-ban kész. A földszinten megtörtént a barokk szint visszaállítása, az emeleten 60%-ban elkészültek a szerkezeti megerősítések és feltöltés cserék. Az íves patkószárnyak és a pavilonok bontási munkái befejeződtek Visszaépítették a kápolna hiányzó boltozatát. Befejeződött a geotermikus fűtéshez szükséges szondák fúrása is a belső udvarban. A parkban lévő életveszélyes fák engedélyezett kivágása megtörtént. A parkoló és fogadóépület szerkezetépítési, közműépítési munkái elkezdődtek. A kivitelezési munkák az elfogadott ütemtervnek megfelelően folynak.

Az edelényi Kastélysziget Kulturális - Turisztikai Központ csaknem kétmilliárd forintos kiemelt projektje az Észak-Magyarországi Operatív Program (ÉMOP) Turisztikai Attrakciók Fejlesztése keretében valósul meg – uniós támogatással. A rekonstrukció eredményeképpen megújul a az egész épület. A kastély termeiben található művészeti értékeket restaurálják, s felújítják a teljes kastélypark öthektáros területét is. ■

Igazi kuriózum lesz, hogy a restaurálás után a díszlépcsőház visszakapja Esterházy „Fényes” Miklós korszakának hangulatát, láthatók lesznek az 1780-as években készült freskók, amelyeket az elmúlt fél évszázadban fehér festés takart.

Katonai emlékhely Gyimesben

KOÓS HUTÁS KATALIN

Gyimesbükkre, az ezeréves határra megérkezik a magyar címeres mozdony

Három esztendeje annak, hogy egy budakeszi baráti társaság elhatározta, hogy felújítja a történelmi Magyarország legkeletibb, azóta zarándokhellyé vált vasúti őrházát Gyimesbükkön, az ezeréves határon. S amikor hatvannégy év után Pünkösöd vasárnapján ismét begördült a magyar címeres mozdony az állomásra, szem nem maradt szárazon. Azóta minden évben történik valami apró változás, mely történelmet formálhat. 2009-ben az őrház melletti Rákóczi-vár kitisztogatása és a Gyimes-völgy első római katolikus templomának, a kontumáci kápolnának a felújítása jelezte a változást. Idén a sok harcot átélt vidék katonai áldozatainak állítanak emléket a gyimesbükkiek, a Budakeszi Kultúra Alapítvány és adományozói segítségével.

Ez a vidék mindig a hadak útja volt. A 20. században az I. és a II. világháború harcai hagytak nyomot az ezeréves határ szorosaiiban és hágóin. A II. világháborúban, 1944. augusztus 28. és szeptember 20. között, a román átállás után, Sebő Ödön, az akkor 24 esztendő főhadnagy, az addigra utánpótlás nélkül hagyott 32. határvadász zászlóalj parancsnoka katonáival hősiességével védte a szorost, három hétig feltartóztatva a könnyű átvonulásra számító szovjet hadsereget olyan eredményesen, hogy csak kerülő utakon jutottak be Erdélybe.

A hegygerincek lövészárkokkal, tankállásokkal bordázottak, melyek révén az ezeréves határ vonala pontosan nyomon követhető. A Békás-szoros, a Gyimesi-szoros, az Úz-völgye, az Ojtozi-szoros határvidékén több mint hétezer ember esett el a harcokban. A golyózáporban néha csak arra volt lehetőség és idő, hogy a lövészárkokba fektessék a halottakat és egy kis földet terítsenek rájuk. Ezeket a helyeken sokszor még ma is csontokat mos ki az eső. Amikor Holló József altábornagytól, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum főigazgatójától megtudta az alapítvány és rajtuk keresztül a gyimesbükkiek, hogy tavaly ősszel Magyarország hadisír gondozási egyezményt írt alá Romániával, a hír nagy lökést adott az eseményeknek. A gyimesbükkiek rövid idő alatt több mint háromszáz elesett katonának a nevét nyomozták ki, tömegsíroknak a helyére derült fény a helybeliek emlékezetéből, akik évtizedeken át őrizték ezeket a titkokat, de

beszélni nem mertek róla. Az utolsó pillanat ezeket a nyomokat felderíteni, hiszen még élnek olyanok, akik a harcokban maguk is részt vettek. A szovjet és román elesetteknek a szorosban már állítottak emlékművet, a vasúti őrházzal szemben, a Tatros túloldalán, de a magyar áldozatoknak nincs helye, ahol egy fohász elhangozhatna értük.

Ennek a helyzetnek a megváltoztatására fogtak össze ismét gyimesbükkiek és a Budakeszi Kultúra Alapítvány, hogy a római katolikus egyházközség területén, a tavaly felújított kontumáci kápolna mellett romok felhasználásával egy katonai emlékhelyet alakítsanak ki, ahol az itt elesett vagy ide valósi áldozatok neveit márványtáblára vésve őriznék meg az utókornak az 1848-as forradalom, az I. és a II. világháború, az 1956-os és az 1989-es forradalmak hőseinek és áldozatainak emléket. A neveket az emlékhely felavatása után is tovább gyűjtik, szükség szerint újabb és újabb márványtáblát függesztve ki a falakra. Az ismeretlen katonák emlékét is márványtábla őrzi majd, amely mellett egy térképen koordinátákkal - és a helyszínen kopjafákkal - jelölik meg a felkutatott tömegsírokat.

Május 23-án, Pünkösöd vasárnapján délben tervezik az emlékhely felavatását. A gyimesbükki egyházközség, az önkormányzat és a Budakeszi Kultúra Alapítvány képviselői által egyeztetett tervek kivitelezése hárommillió forintba kerül.

Ha célkitűzésünket támogatásra méltónak találja, juttassa el adományát a Budakeszi Kultúra Alapítvány e célra vezetett számlaszámára: OTP 11742348 – 20016612

2009-ben az őrház melletti Rákóczi-vár kitisztogatása és a Gyimes-völgy első római katolikus templomának, a kontumáci kápolnának a felújítása jelezte a változást.

A kontumáci kápolna

Fotók: Bánkúti Ákos

Erre kakas, erre tyúk.

Erre van a gyalogút

Taréja, taréja,

Ugorj a fazékba,

Zsuppsz.

TROGMAYER OTTÓ

Világjáró nagy tudósunk, aki arról lett híres, hogy megtalálta, majd eltüntette Petőfi Sándor leánykori koponyáját, újabb nagyszerű elmélettel lepte meg tisztelőit. Erre utal, a fentebb leírt mondóka, mely az ősmagyarok vándorlása során keletkezhetett. A nagy tudós ugyanis már évek óta foglalkozik a magyar gasztronómia történetével, természetesen nem csak úgy általában, hanem részleteiben is. Többször a "Hejszakácsok" című internetes újságban fejt ki egyéni, és minden korábbi elképzelést felülmúló nézeteit. Nem kétséges, a paprikás csirke vagy a csirkepörkölt hungarikum, csirkéstől, paprikástól, tejfölstől.

Namármost!

A nagy világjáró tudós bebizonyítja, hogy volt csirkepörkölt a belső-ázsiai ősmagyaroknál is. Paprikát ugyan még nem ismertek, de helyette chilit és cayenne borsot használtak. A rosszakaratúak, akik káskán is csomót kesznek, azt emlegetik, hogy chili és a cayenne-i bors csak a 16. században került Európába, de ilyen apróságokkal nem kell foglalkozni. Tyúkjuk volt (melyet tik-nek neveztek), és így csirke is volt. Még hozzá nem is akármilyen, a belső-ázsiai bankiva tyúk, melyből a Kárpát-medencébe érve kialakult a magyar parlagi, vagy parlagi magyar, az terem itt most is bőven. A bankiva tyúk azonban a Himalája keleti részén és Dél-Kínában őshonos. Nem baj, Európában vagy háromezer éve vannak háziszárnyasok, nem kellett Ázsiából benomadizálni velük. Képzeljék el, vonul a had, kétkerekű taligákon a jurták, a bankiva tyúkok ülnek a ciha tetején, mellettük ballagnak a gyerekek meg a nyájuk, fölöttük a turul madár arra várva, hogy lecsapjon egy tyúkra.

Namármost!

A paprikás csirke egyik hatóanyaga a tejföl. Nem tejfel, mert nem a tej *feléből*, hanem a *féléből* készül. Világjáró nagy tudósunk megfigyelte, hogy Belső-Ázsiában, mivel sokan tej-érzékenyek, ojtóanyaggal készítik a joghurtot. Mennyire fejlett kultúra lehetett. Nálunk ugyanis, ha a tej tehénből és nem tejszorból jön, leszedik a tej színét, ebből köpülik a vaját, melynek mellékterméke az író. Ha azonban kiteszik a napra a friss tejet, egy idő után megszikk. Közben dalocskákat énekelnek, mint amilyen a bevezető strófa, ezek neve altatódal. A megaludt tej vastag fölét leszedve kész a tejföl, a maradékot tűzre tevé kicsapódik a túró, abból csöpög ki a savó. Nem kell ojtani, lacafacázni, csak tehén és gazdaasszony kell hozzá. No meg persze sajtár és lábas. Ha már van csirke, paprika, hagyma és tejföl, kell még kovászos uborka is. Az uborka, Dél-Ázsiából került Görögországba, magyar neve is a görögből szlávósodott, majd magyarosodott. Kovászt meg a bibliai idők óta biztosan ismertek, mások szerint régebről is. Azért még lehet ősmagyar étel.

„Legfontosabb ételeink egyetlen edényben készültek” állapítja meg a nagy utazó tudós. Főzzünk levest két edényben, süssünk malacot háromban (egyben a fejét, egyben a farkát, harmadikban a derekát, a nyárssal meg piszkáljuk a tüzet), ezzel a cirkuszban is felléphetünk. Apropos, malac. A túrós csusza is hungarikum, kell hozzá csusza, túró, tejföl és töpörtyű. A tepertő szó nem szerepel a magyar szótárban, ez budapesti tájszólás. Eredete e töpörődik, töpped szavakban keresendő.

Nomármost.

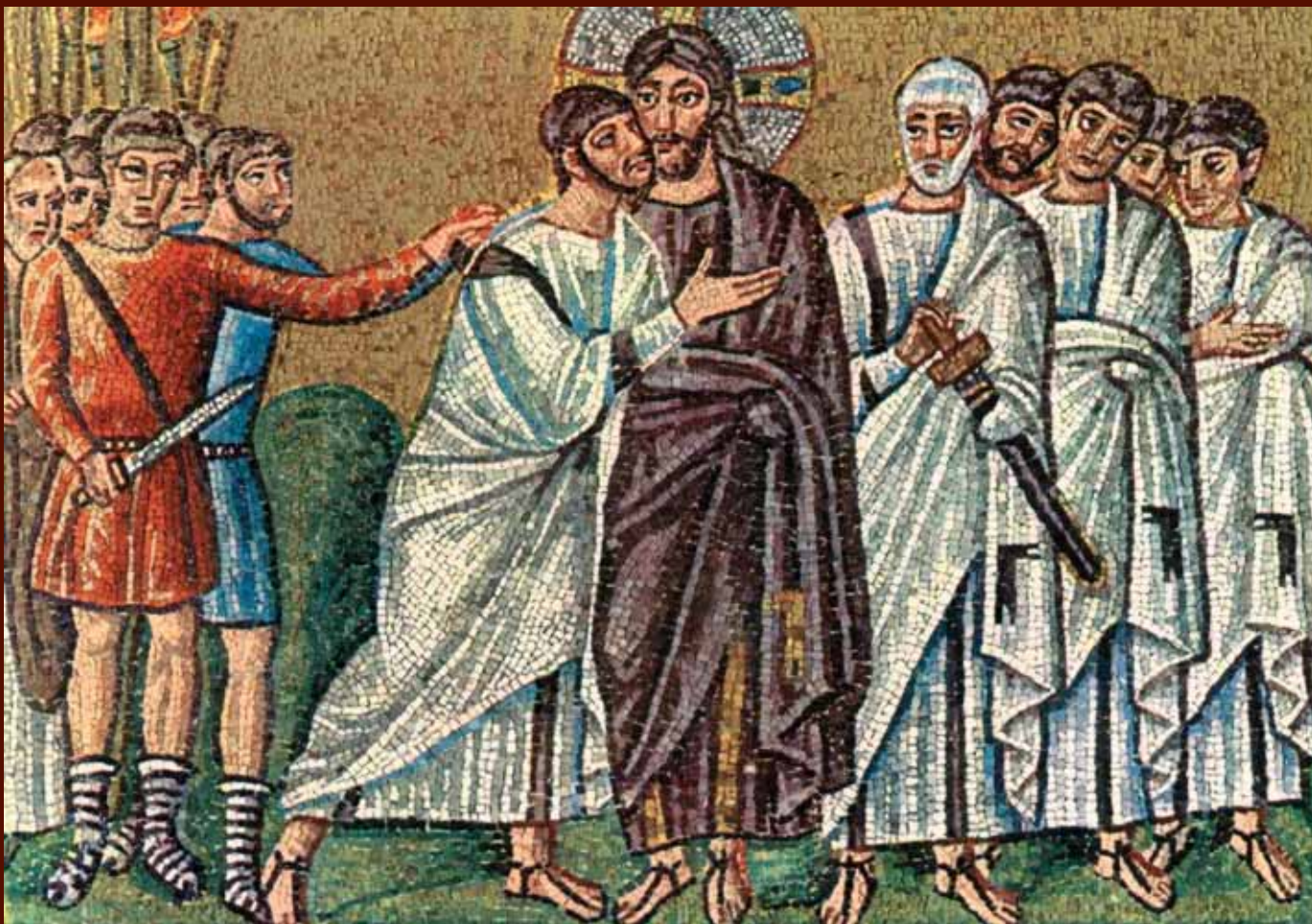
A túrós csuszára igazándiban nem töpörtyű, hanem apróra készített pörce való. Frissen sült szalonnából, ripi-ropi ropogós. Ahol disznóhúst esznek, ott mindenütt ismerik a töpörtyűt, ha van egy kis esztük, úgy hétezer éve. Most már nincs más hátra, mint a tudós utazó cikkébe bizonyára sajtóhibaként került tévedést kiigazítsam. Amely étekben a hagymás húsról puhítás előtt tesszük a paprikát, azzal együtt pörköljük, az a pörkölt. Ahol a már puha húshoz adják a paprikát, az a paprikás. Így lehet megkülönböztetni, a pontypörköltet, a pontypaprikástól vagy halpaprikástól. Izgatottan várom a nagy magyar utazó tudós legújabb fejtegetéseit a levesporról és tejporról és más hungarikumról, hogy találmányait minél szélesebb körben terjeszthessem. ■

Ravennai antik mozaikgyűjtemény Pécssett

Egy több európai várost és fővárost érintő kiállítás-sorozat részeként, idén április 10. és május 10. között Pécs látja vendégül a ravennai antik mozaikok másolatának gyűjteményét a Dómmúzeumban és a Cella Septichora Látogatóközpontban (lásd képünket a hátsó borítón). A tárlat Pécs testvérvárosa, Tuzla javaslatára érkezett a baranyai megyeszékhelyre. A világhírű ravennai mozaikok különleges másolatait tartalmazó nagy sikerű utazó kiállítást az ötvenes években hozta létre Ravenna város önkormányzata. A tárlat először 1951-ben volt látható Párizsban, és azóta is nagy sikerrel járja a világot. A Ravenna városának támogatásával létrejövő pécsi kiállításon öt épületegyüttes, a S. Vitale-bazilika, a S. Apollinare Nuovo-bazilika, az ariánus keresztelőkápolna, a Neone keresztelőkápolna és az érseki keresztelőkápolna legszebb mozaikképeiről készült másolatokat tekintheti meg a közönség.

Egy polgári otthon a múlt század elejéről. Hauszmann és felesége Döbrentei utcai lakásukban. Bruck Lajos (1840-1910) festménye

A júdási csók a ravennai mozaik képen